

IBRAHIM MEHINAGIĆ

CETIRI NEOBJAVLJENA IZVORA O HAMZEVIJAMA
IZ SREDINE XVI VIJEKA

U prilici smo da objavimo u originalnom faksimilovanom tekstu i prijevodu četiri izvora koja se odnose na hamzevije. Tekstove je pribavio Muhamed Hadžijahić, koji se duže vremena bavi izučavanjem ove heretičke sekte.

Prvi od ovih tekstova je jedna pjesma na turskom jeziku koja potječe od nekog hamzevije.

Originalni naslov pjesme je *Ta'rif-i riğal-i hamzawiiyye* — Opis pristalica hamzevijskog reda.

Ova je pjesma zapisana u rukopisnom zborniku koji se čuva u Vatikanskoj biblioteci pod br. Vat. Turco 178. Pjesmu je fotokopirao g. Bazilije Pandžić (Archivum generale O. F. M., Roma).

Rukopis pisan nesh-talikom na 17 listova bliže je opisao E. Rossi¹.

Sigurno se neće pogriješiti ako se kaže da je pjesma nastala za života šejh Hamze Orlovića (pogubljen 6. juna 1573).

U pjesmi se izričito govori o Hamza-beju u sadašnjem vremenu (stihovi 6, 9, 10, 12). On je taj koji upućuje svojom božanskom prosvjetljenošću, kome Bog poklanja svoju tajnu, koji čini čovjeka čovjekom. »Dođi, potraži i nađi tog čovjeka« — kaže se u 10. stihu. Posljednji stih sadrži aluziju na neosnovana sumnjičenja osobe Hamza sultana. Autor pjesme uz to odmah na početku (u 2. stihu) naglašava da sve što iznosi o Hamzi, iznosi na osnovu očevida.

Autor pjesme je, dakle, savremenik šej Hamze Orlovića. Pjesma je sastavljena prije njegova pogubljenja, no u momentu sastavljanja pjesme Hamza je već bio sumnjičen i optuživan.

Drugi tekst koji objavljujemo jest, zapravo, fragment iz neke vjerske rasprave koju uslovno označujemo Ilmihalom (Osnovima vjeronauke); tekst se odnosi na važnost vjerske naobrazbe, pa se tom prilikom autor osvrće i na hamzevije (kao i hurufije).

Danas je taj fragment u Hadžijahićevo vlasništvo. Darovao mu ga je negdje odmah poslije rata poznati kolekcionar Osman Asaf Sokolović iz Sarajeva, koji se ne sjeća gdje ga je nabavio, ali svakako u Bosni.

Sastoji se od 8 stranica, pisan pismom *talik*, na formatu 15 × 20 cm. Nedostaje tekst između 4. i 5. stranice; tekst na 8. stranica je prekinut.

¹ E. Rossi, *Elence dei manoscritti turchi della Biblioteca Vati-*

cana. Citta del Vaticano 1953, str. 157.

Prema stručnoj ekspertizi Seida M. Traljića iz Zadra (od 6. V 1950), papir je talijanske provenijencije sa vodoznakom kruna ukrašena trolistom i iznad njega šestokraka zvijezda; u kutu papira dolazi i kontra-marka (karakteristična za talijanske tvornice XVI vijeka, vidi sliku). Sličan znak nalazi se kod Briqueta pod br. 4833 iz god. 1549. Ovaj rukopis — kako zaključuje Traljić — potječe, po svoj prilici, iz druge polovice XVI vijeka, jer na to upućuje oblik zvijezde iznad krune koja dolazi i na drugim znakovima iz druge polovice XVI vijeka.

S obzirom na sadržaj, može se uzeti da je rukopis iz druge polovice XVI vijeka. Pošto se govori o fetvama koje je ulema donosila o pogubljenju *fasika* (raskolnika), može se prihvatiti stanovište da je rukopis nastao vjerovatno odmah nakon Orlovićeva pogubljenja (1573). Iz otvoreno izraženog straha da bi hamzevije mogle postići dominantan položaj i nasilno uzeti vlast ako im se ne bi suprotstavljala ulema, stiče se utisak da je djelo nastalo u fazi kada se najviše osjećala hamzevijska opasnost; možemo uzeti da je to bilo u momentima kada se vlast odlučila na fizičko likvidiranje glavnih nosilaca pokreta (Hamze i njegovih pristaša u tuzlanskom kraju, te Hercegovini). Spomen pogubljenja *fasika* ne mora se, međutim, odnositi samo na Hamzu i njegove pristaše, već eventualno i na ranije doba (slučaj Oglan šejha i njegovih učenika iz 1528. godine), pa bi fragmenat mogao potjecati i iz vremena kada je Hamza Orlović bio u životu.

Nadalje smo u mogućnosti da objavimo i dvije risale (raspravice), u kojima autori iznose svoje poglede na mistična učenja, potaknuti određenim hamzevijskim devijacijama od službeno utvrđenog pravca.

Dok su prethodni autori ostali potpuno anonimni, u ove dvije risale označeni su autori: prvo je Muhamed Amiki, a drugo Jigit-baši Ahmed efendija.

Nisam u mogućnosti da išta bliže kažem bilo o Amikiji, bilo o Jigit baši.

Istina je da se pod imenom Jigit-baše Ahmed efendije javlja Ahmed Šemsudin Marmaravi, poznat kao Jigit-baši; umro je 910. po Hidžri, odnosno 1504².

Čini mi se da se ovaj Jigit-baši, koji je umro 1504, ne može identifikovati s autorom naše druge raspravice. U tekstu ove raspravice govori se o Hamzi sultanu da »neka čuda pokazuje«, dakle u sadašnjem vremenu. Ako je to tako, onda je autor živio u doba Hamze, što će reći da nije umro 1504.

Rukopis obje ove raspravice, bez oznake datuma, čuva se u orijentalnoj zbirci Jugoslavenske akademije u Zagrebu pod br. 1285. Akademiji ga je darovao zaslužni kolekcionar Aleksandar Poljanić iz Sarajeva. Rukopis veličine 13,5 × 20 cm ima ukupno 18 stranica; na prvih 9 stranica donesen je Amikijev, a na preostalim stranicama Jigit-bašin tekst; pismo talik.

² Bursali Mehmed Tahir, Osmanli muellifleri, I, str. 197—198.

Postoji još jedan rukopis Amikijeve rasprave, i to u biblioteci Halet-efendije u Istanbulu (RKp. br. 764, fol. 61 — verso 68). Prema Tajibu Okiću, rasprava je sastavljena 1023/1614³.

Donosimo prvo prijevod tekstova, a onda njihove faksimile. Napominjemo da je prijevod perzijskih stihova u risalama izvršio Salih Trako, saradnik Orijeentalnog instituta u Sarajevu. Izvjesni termini, koji su navedeni u tekstu, dati su u formi prema uobičajenom izgovoru kod nas.

a) Prijevod tekstova

I

Pjesma o opisu pristalice hamzevijskog reda

1) Namjera mi je da ti u ovoj pjesmi dam opis i da ocrtam rad i djelovanje onih narodnih odabranika *-nukabā-*, a to su, o voljeni prijatelju, pristalice hamzevijskog reda.

2) A kako ja vidim te hamzevijske redovnike, tako ih i opisujem, da bi ti znao i jasno spoznao rad i postupke Hamzine.

3) Još otprije su savršeni ljudi *-ehli kemal-* bili složni u mišljenju: ako želiš da se približiš i sastaneš *-qurb i wisāl-* s uzvišenim

4) Onda je potrebno da se odrekneš ovosvjetskih prohtjeva i užitaka (*tark*), da ne misliš ni na što drugo osim na Boga (*tağrīd*), da si spreman podnositi sve ovosvjetske tegobe, patnje i nevolje (*mihnat*) i da se podvrgneš *čilli*, to jest da četrdeset dana sebe podvrgneš gladovanju i dijeti.

5) Jer oni, ti savršeni ljudi, govorahu: Ako se zla duša ne bude s uspjehom odupirala zlim prohtjevima i za hater pobožnosti i bogobožnosti odustajala od nedozvoljenih užitaka i naslada (*riyadat i perhiz*), neće postati časna, cijenjena i poštovana (*šerif i aziz*)

6) A Hamza bej je napućivač na pravi spasonosni put; i on taj naputak vrši svojom osobnom božanskom prosvijetljenošću (*fejzi zatile*)

7) On, Hamza bej, reče: »Zabranjen je bio put tegoba i patnji (*rahi usret*). Jer ko stremi i grēde Bogu, zar taj ikako može trpjeti teškoće i snositi patnje i tegobe?!«

8) I zar čilla ima nekog utjecaja na nauku i znanje; i zar slavljenje Boga (*dikr*) može dati shvaćanju čistoću i bistrinu?!

9) Svoju tajnu Bog dariva svome robu, a taj njegov rob nju opet poklanja ostalome svijetu.

10) Jednim pogledom taj Bogom nadareni i prosvijetljeni rob, Hamza, čini čovjeka čovjekom u punom smislu te riječi. Pa ako ti je on potreban, dođi, potraži i nađi tog čovjeka.

11) Kratko rečeno, ko želi da bez velikog truda i napora bude upućen u tajnu Allahova bića,

12) Hamzevije rekoše, da na onog sultana *-Hamzu-* ne iznosi potvore i klevete.

³ Tayyib Okić, *Quelques documents inédits concernant les Hamze-*

vites. International Congress of Byzantinists, Leiden 1957, str. 281.

Pjesma o opisu pristalica hamzevijskog reda

تعريف رجال حمزوية

حمزويه كروه سيدر جانا
 بلد سن بسر حمزه بي نصيح
 كه جناب خدايه قرب ووصا
 چله وار عين شده قائم له آج
 نفس شوم اوليه شريف و غر
 قبض و اتيل ابرو بس ارشاد
 حقه كبدن كرمي بهج محنت
 ذكر ابله صفوت اوله شي فحه
 قولده بخشش ابراني كولينه
 سكالازمه وار آره بول ار
 سر و انينه ايله آگاه
 كنه سن سمك اكلت و همتا

چونكه تعريف و بسيم اولان نصبا
 حمزويه ندر ابره م شرح
 متفق اولمش ايدى اهل كل
 ترك و تجريد و محنته محتاج
 اولينجه رياضت دير بهر
 حمزه بك هادي سبيل رشاد
 منع اولدى ديدى ره عشت
 چله نك مد ظلهي وار علم
 سريني بخشش ابر خدا قولينه
 بر نظر له ار ايلر آد سيم ار
 حاصله كيمي سبيله تعب الله
 حمزوي و دير ايلر اوله سبطا

II

Fragment iz jednog ilmihala (Osnove vjeronauke)

(Upućujući prijekore »neukom muslimanu«, autor nastavlja):

Ti dan-noć jedeš i piješ, smiješ se i baviš kojekakovim igrama, a opet hoćeš da si musliman; ne poznaješ *šartova*, *rukuna*, *sunneta*, *mustehaba* i *ādaba* namaza, obreda klanjanja, a opet tvrdiš da si musliman. Zar se, ipak, ne bojiš Boga i ne stidiš Pejgambera alejhisselama; i zar ti nisu na umu tegobe i kazne koje će nad tobom na sudnjem danu vršiti anđeli, određeni za izvršavane određenih kazni?! Nadalje, ti ne poznaješ ni namaskih zabrana, ni pokuđenih stvari (*-mekruh-*) niti svega onoga što kvari namaz (*-mufsidat-*). I ne misliš da to naučiš. Po svoj prilici, po srijedi je to da si poludio. Ili, ako nisi lud, onda si *hurufija* ili *hamzevija*. A ako kažeš da ti to nije potrebno, onda bivaš nevjernik, (*kafir*).

Istina, u smislu pravila »Trebaju vjernika smatrati da je na dobrom putu, a grešnika i pokvarenjaka da je na zlom putu«, ti si po vanjštini vjernik, musliman. Ali ako ti nećeš da naučiš i da znaš sve *farzove* i *vadžibe* (obligatne dužnosti), koje je propisao uzvišeni Allah, a također nećeš da naučiš i znaš riječi i postupke Božjeg poslanika, alehisselama, a ipak tvrdiš i veliš: ja sam Božji rob i spadam u zajednicu Pejgamberovu, a pored toga nećeš da naučiš Božje odredbe niti Pejgamberove sunete, pa uz to još upoznaješ sve ono što od tebe traži tvoja strast i tvoji prohtjevi, upoznaješ ono što šejtan traži, kao igranje tavle i šaha i druge igre i svirke, pa i njihova imena, te dan-noć igraš sve ono što će te strovaliti u pakao, i sve to u duši i srcu nosiš i istrajno radiš, a ovamo o onom što su Allah i Pejgamber naredili, o tome kako treba ne vodiš računa. Da vi imate ljubavi i vrućih želja da naučite farzove i vadžibe, te sunnete i mustehabe (preporučene i pohvaljene stvari i djela), kao što imate ljubavi i volje da igrate tavlu i šah, vi biste ono prije ovoga naučili. O čovječe, budi uviđavan i nepristran, boj se Boga i postidi se Pejgambera, pa reci: da li si dostojan raja ili pakla! Razmisli, a zatim se pokaj i moli Allaha za oprost.

Taj čovjek koji nije upućen ili koji nije dovoljno upućen u vjerske islamske propise i u valjano vršenje vjerskih obreda, sličan je alkemičaru koji potroši četiri-pet stotina zlatnika i za to kupi sijaset kemijskih elemenata, stavi ih u zemljanu posudu i osamdeset-devedeset dana stalno podlaže vatru pod tu posudu da bi ti elementi uzavreli, a zatim kad se oni pretvore u eliksir, onda na svaka dva drama eliksira kada stavi po stotinu drama bakra, sva bi se ta smjesa imala pretvoriti u čisto zlato. S takvom utopističkom namjerom rađeći, a nakon tolikog uloženog truda, ono ispadne da ta alkemija nije uspješan posao; pa još uloženi trošak od četiri-pet stotina zlatnika da je uzalud utrošen; zatim i ta smjesa elemenata i toliko kantara drveta; pa danonoćno besprekidno podlaganje vatre kroz devedeset dana pod posudu da bi u nju stavljena masa uzavrela, sve to na kraju biva propalo i izgubljeno.

Kad bi taj čovjek to alkemičarsko eksperimentiranje radio za nekog velikaša-vlastodršca, on bi ga pogubio, a tijelo mu ostavio na usamljenom mjestu i tako ga uništio da mu se ne zna ni za trag. To stanje je slično stanju onoga ko neispravno klanja namaze.

Abdest i namaz imaju svoje farzove, vadžibe, sunete, mustehabe i adabe. Onima koji ih znaju i znalački propisno obavljaju, za svako od njih pripada odgovarajuća Božja nagrada (*sevab*). Između tih obrednih propisa, namaskih farzova imade petnaest. Za one koji ih poznaju i u djelo provode, pripada najmanje po jedna nagrada. Dapače, ako ih svesrdno i kako treba u potpunosti vrše, u smislu kur'anskog ajeta »Ko savjesno obavi jedno dobro djelo, on za njega dobiva deseterostruku nagradu« (»En'ām«, 156), što znači da će za petnaest obavljenih namaskih farzova dobiti sto pedeset nagrada. Ali oni koji ne znaju potpunoma po propisu obaviti farzove, dobit će samo jednu nagradu. Prema tome u tome je razlika između učenoga i neukoga. Jer, učeni je uložio dosta vremena i truda da nauči petnaest farzova namaza. Uzvišeni Allah u Kur'anu kaže: »Da li su ravni oni koji znaju i oni koji ne znaju?« (»Zumer«, 8). Taj neuki čovjek musliman, ako bi htio, za petnaest dana mogao bi da nauči tih petnaest namaskih farzova; jer ako ih ne nauči, manjkat će mu sto četrdeset i devet nagrada. To što spomenusmo, odnosi se samo na namaske farzove; a ostavimo po strani namaske vadžibe, sunete, mustehabe i adabe, za koje također vrijede ti propisi o nagradama. Prema tome, kada učeni musliman obavi dva rekata namaza, u odnosu prema neukom muslimanu koji te propise ne poznaje, ta dva rekata učenoga vrijede koliko hiljadu klanjanih rekata neukoga po svojoj nagradi. Pored toga, ponekad se desi da namaz neukih bude manjkavo izvršen (*mekruh*), a ponekad da bude i pokvaren (*fasid*), jer neuki muslimani ne poznaju šta je to mekruh, a šta fasid.

Dosljedno svemu tome govoriti: da općenito uzev, učeni ljudi ne postupaju po svome znanju, potvora je. A potvora je toliko griješna,, da je po svojoj težini veća od sedam kata nebesa i sedam katova Zemlje. Pa ako želiš da se spasiš tog velikog grijeha, od te klevete, put ti je ovaj: Da ne govoriš: »Učeni ljudi, ulema, uopće ne postupaju po svome znanju«, nego da kažeš da neka konkretna ulema u nekom konkretnom pitanju ne postupa po svome znanju. Takve riječi ne bi bile laž i kleveta.

Ako bi se nekad desilo da svojim očima vidiš — ali ne da to od nekog čuješ — da je neki učen čovjek izostavio da klanja neki vakat namaza, da je pio alkohol, da je počinio djelo prostitucije ili djelo pederastije, da daje novac razvratnicima i siledžijama ili na kamatu, da prima mito, da se lažno kune i da protupravno prisvaja imetak umrlih osoba, pa da — kad to svojim očima vidiš — kažeš: »Određeni učen čovjek u određenoj stvari ne postupa po svome znanju«, tada si istinu rekao, nisi slagao niti nekog oklevetao. Ali ako to nisi svojim očima vidio, već si od nekog čuo, u tom slučaju takve riječi osude nisu dozvoljene. Izreći općenit sud i reći: »Učeni ljudi, ulema, ne postupaju po svome znanju«, nema sumnje da je to laž i potvora. Jer riječ »ulema« — učenjaci — množina je od riječi »alim«, učenjak, a alim znači učen čovjek. Prema tome, slijedi: da što god je učenih

ljudi u svijetu, svi oni ne postupaju po svome znanju. Ili: što god je islamskih učenjaka i pobožnjaka — šejhova, svi oni ne postupaju po onome što znaju. A ovakav sud o tim ljudima očita je laž i kleveta, u to ni malo sumnje nema.

Pojedini čovjek-musliman ne može se ubrajati u odabrane pobožnjake (*velije*), ako nije u stanju tumačiti Kur'an, (*tefsir*) i ako dobro ne poznaje *hadis*-Pejgamberove riječi i postupke. Kada uzvišeni Allah odluči da nekog neukog čovjeka-muslimana učini *velijom*, prvo mu otkrije znanje i učini ga alimom, pa ga tek onda učini i velijom. I još nenaučene ljude smatrati velijama, to je neukost i pogrešno shvaćanje. Pored toga, riječ (*ilm* (znanje) je imenica koja označava vrstu — *ismi džins*. Pa, prema tome, proizlazilo bi: da učeni ljudi (ulema) ni u jednoj stvari ili pitanju ne postupaju po svome znanju a to je jasno izrečena laž — sačuvaj uzvišeni Bože. Jer vidite ih da uzimaju *abdest*, klanjanju *namaz*, poste post. Pa ako oni te propisane dužnosti rade kao i vi, znači da oni postupaju po svome znanju.

Pa i u stara, pređašnja vremena, a i kasnije, svijet je govorio da pojedini učenjaci po nekim svojim znanjima nisu postupali. Ali to je svijet govorio kada je svojim očima vidio i ocijenio ta njihova djela. I tako je to potrajalo, i tako se postupalo sve dok nisu nastupila ova sadašnja vremena. U ovim vremenima pojaviše se *hurufije*, *mulhidi*, bezvjerci, *hamzevije* i *zindici* i proširili se u svijetu. Oni govora: »Učeni ljudi ne postupaju po svome znanju« i tu parolu proširili u narodne mase isto onako kako su u nju proširili riječi bezboštva (*elfazi kufr*). Jer te zabludjele i zabludjuće grupe ljudi smatrahu svojim najvećim neprijateljima učenjački stalež i njegov su najvećma mrzili i prezirali. To zato, jer da nije bilo uleme, učenjaka, *hurufije* i *hamzevije* bi za nekoliko dana cijeli ovaj svijet preokrenuli i uvukli u svoje mezhebe. U tom bi uspjeli za to, jer je ovo vrijeme doba prohtjeva i užitaka (*heva zemani*); a i njihovi *mezhebi* (redovi) su prohtjevi i užici, a ne cijenjeni islamski šerijat. Zbog toga je islamska ulema izdala *fetvu* (pravno-šerijatsko rješenje) i odlučila da se takvi raskolnici mogu pogubiti. Svaki čovjek mrzi i gaji neprijateljstvo na one koji ga osuđuju zbog njegovih zlih postupaka i razvratnih djela; pa kako neće mrziti i neprijatelj biti onima koji ga osuđuju na smrt i u to ime izdaju *fetvu*. To je bio razlog da su ove raskolničke i pokvarenjačke grupe mrzile i prezirale ulemu.

Nadalje, neuke mase ne poznaju *hurufije* i *hamzevije*. One misle da su oni naši — muslimani — i da spadaju u *sunnije* (ortodokсне muslimane). Pridajući važnost i nasjedajući njihovoj paroli: »Učenjaci ne postupaju po svojim znanjima«, uspjeli su da muslimanske mase uvale u ova griješna djela i provaliju. Laži i potvore, koje su im servirale pristalice ovih raskolničkih redova protiv uleme muslimanske mase nisu shvatile i nisu razmišljale o njihovu značenju i dometu, već su mislile da oni istinu govore. I tako su mjesta u koja su trebali da dospiju obasjana svjetlom, našli ih užarena vatrom, sačuvaj uzvišeni Bože! Time su prokletog satanu obveselili, a Božje *meleke* ožalostili.

I ako te neuke muslimanske mase ostanu u ovom današnjem stanju, ovo zlo mišljenje o ulemi njih će postepeno odvesti u takav

položaj, da uopće neće postupati po mišljenju i savjetima učenih ljudi, već će govoriti: »Ulema je razvratna i pokvarena, a mi smo dobri ljudi i pobožnjaci«. I tako će korak po korak primati vjerovanje *hurufija*. A hurufije će tada iskoristiti priliku i naći podesan put i načina da javno istaknu i objave i svoj raskolnički mezheb i svoje redovničke knjige, a to su *Džavidani kebir* i *Džavidani sagir*. I *hamzevije* će istodobno, a možda i ranije kad ih bude stotinu hiljada, javno istupiti, pa ko ne bude htio ući u taj red, izvršit će nad njima opći pokolj, a imetke im i životne namirnice opljačkati i popaliti.

(Na drugom mjestu u ovom fragmentu spominju se hamzevije i hurufije u sljedećem kontekstu):

I još: Jedan od tražitelja nauke i znanja ovom skromnom piscu je ispričao:

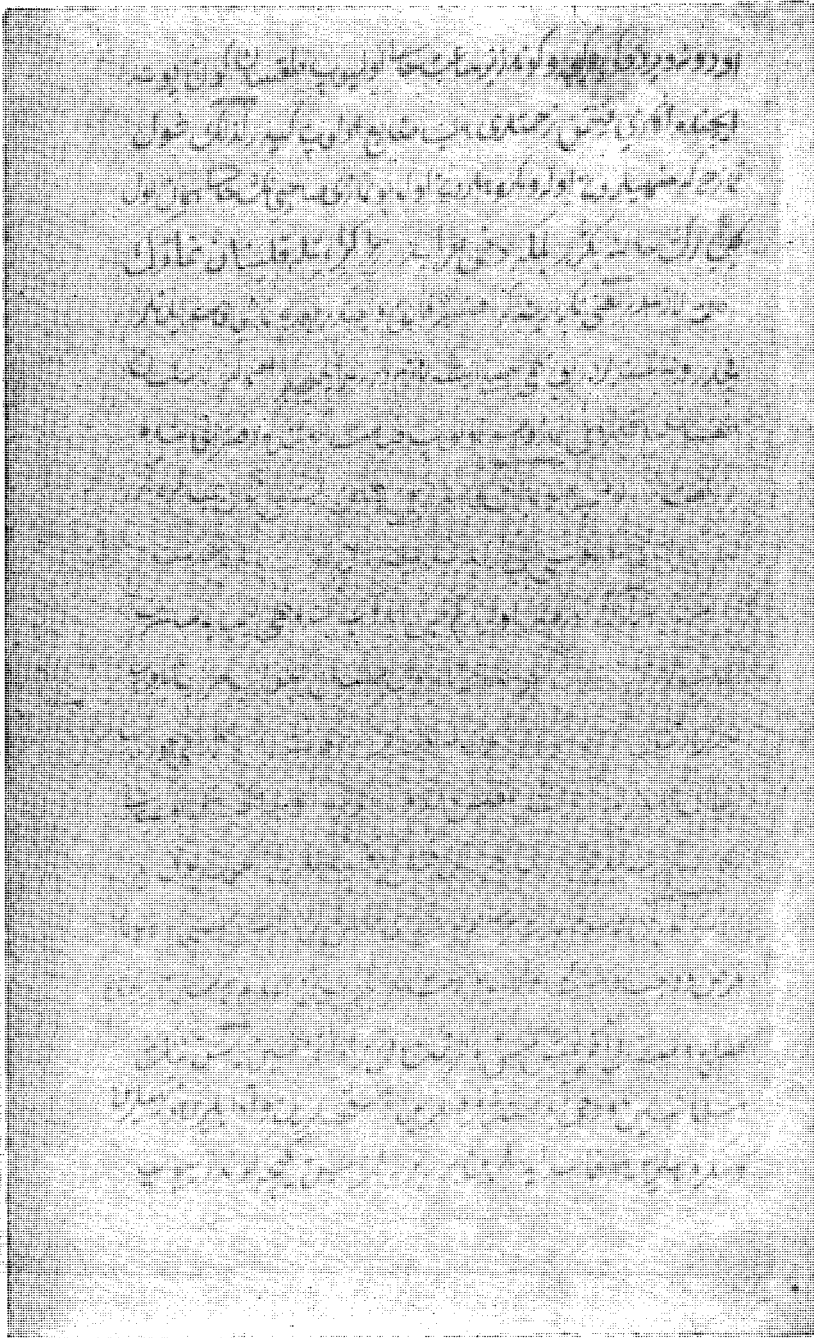
U mjesecu ramazanu bio sam kod jednog mog prijatelja jedne noći na konaku. Jedna poveća skupina ljudi od ugleda došla je i tu se iskupila. Zatim su otpočeli s pijenjem vina, te rekoše da o alkoholnom piću nema ajeta u Kur'anu i da ga je dozvoljeno piti. Također rekoše da je dozvoljena prostitucija i homoseksualizam, jer da ni o njihovoj zabrani nema ajeta u Kur'anu; i još uz to izbrbljaše čitavu hrpu raznih besmislica i bljezgarija. Ja na to rekoh: »Šta ćete reći na ajet iz Kur'ana: »*Innama'l ħamru wa'l maysiru . . . ?*« (»Maide«, 90). Oni odgovoriše: »Mi taj ajet bolje znamo od tebe. Taj ajet ne znači zabranu pijenja vina. Oni koji nam to zabranjuju prokleti su, bezvjerci su. Oni to svijetu zabranjuju, a sami vrše sve zabranjene stvari.« Kad to rekoše, ja im spomenuh da je pijenje vina zabranjeno; Imami Azam je to naročito i izrijeком spomenuo u svojim šerijatsko-pravnim knjigama i poglavlju gdje se govori o kaznama za pijenje alkoholnih pića. I kad ja to spomenuh, od njih jedan, ne mogavši smoći strpljenja i ne htijući — sačuvaj i sakloni Bože — reče: »Imam Azam je jeo iz stražnjice«. Ja na to zašutjeh. Međutim, ta skupina ljudi bile su *hamzevije*.

Kada su Osmanlije osvojili Istanbul i vratili se u Edirnu, jedan od istaknutih *hurufija* s mnoštvom svojih murida (pristalica) sastade se s padišahom u Edirni i on tom prilikom caru izloži neke zasade hurufijskog mezheba (sljedbe). Zatim on bi primljen kod velikog vezira, pa i njemu reče neke stvari iz svog mezhepskog naučavanja. A budući su u prijašnja vremena veziri bili ljudi od nauke, čim je on te stvari izložio, vezir shvati da taj prokletnik pripada hurufijama, pa reče: »Moj sultanu (oslovljavajući ga titulom derviškog vođe), ja imam da posvršavam neke poslove koji se tiču muslimanskih interesa. Budi dobar i susretljiv, pa sutra ujutro opet izvoli doći na ovo isto mjesto. Želio bih da s vašim dostojanstvom u ovom predmetu i u toj nauci i ja dobijem svoj dio znanja te da nam vi što prije otvori oči naših srdaca i da nas vi uputite u tu vrstu nauke pa da se i mi uvrstimo u skupinu vaših sljedbenika.«

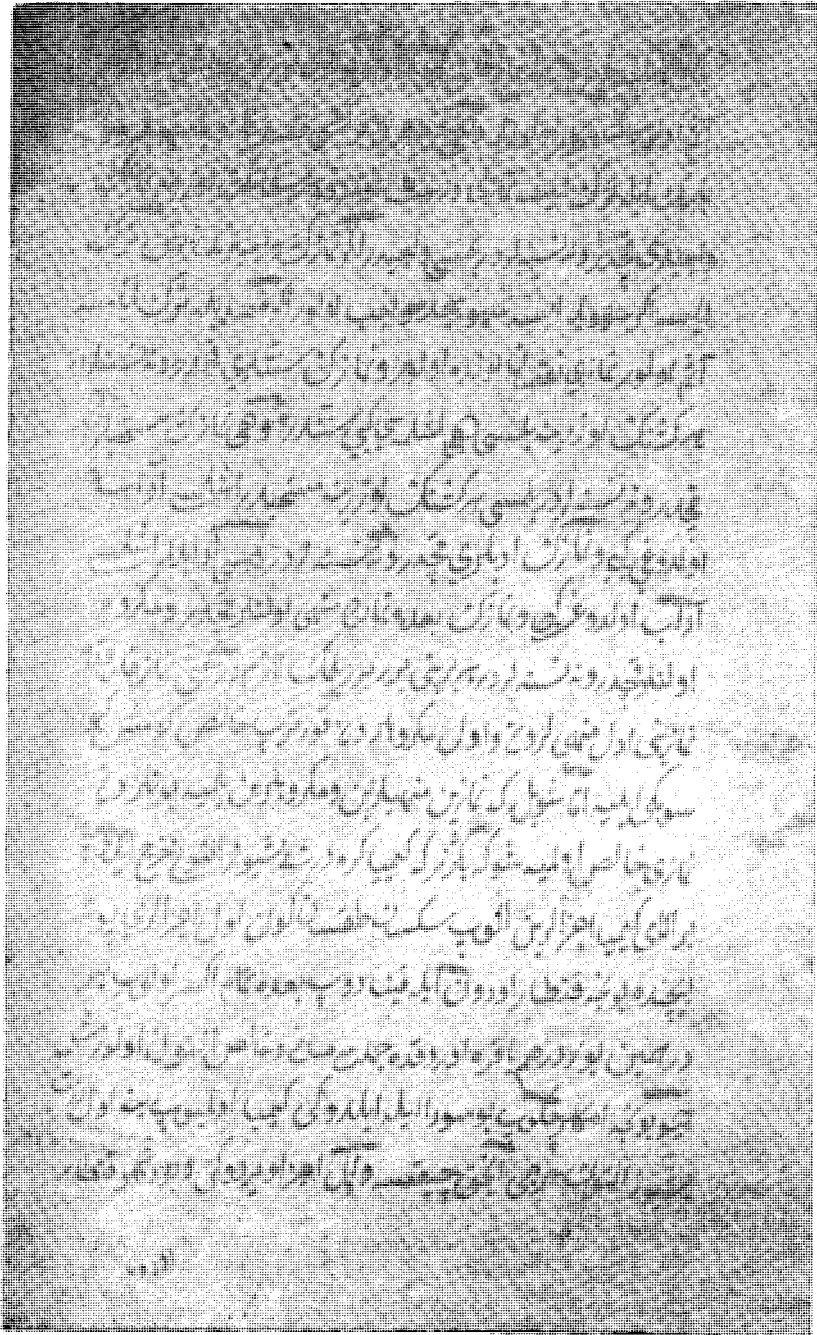
A kad to veliki vezir reče, ovog prokletnika obuze umišljena i lažna oholost i taština, pa ove vezirove riječi shvati kao ozbiljno i iskreno rečene te odatle ustade i uputi se u svoje boravište. A vezir, ne oklijevajući, odmah potajno . . . (ovdje se tekst u sačuvanom predlošku prekida).

Fragmenti iz jednog Ilmihala

و اینست که در تارک و فندار و واجندی و شندری و شندری و ادلی که در پلوه
 بر زبان او تونی و لایله و ریور جمله دن بر نمازت و فندار او نشانه
 سلطان و آقا بر سر رباب و بکه عزه و خسته فله عظمه اما لها معتضه
 این نواب و ریور این بر تقدیر چه نورانی نواب و ریور اما فونری کسکه
 یکی بر کوه و ریور این است با او این عالمات و فی بر تهنه در زیر اینچ زمان
 عالم او انداخته و سعی او و نواب نمازک او این است و صیغ از برای اینست که حق سبحا
 و تعالی بویور بر اینست و الیزین و الیزین و الیزین پس اگر نوابی بر او انداخته
 نمازک او این است و فونقی او این است کون هم از برای رومی چونکه از برای رومی
 او که نمازت نواب اینست بر فوق حقوق نواب المسکک اولور بود که اند و کوز این
 نمازک فونقه در دو واجندری و شندری و شندری و ادلی بویور در سوز
 این عالم یکی نمازت نمازک و اتی اولور و نمازک این است که ریت گفت
 نمازک عالمات یکی نمازت نمازک نوابی امینک بیت گفت قدیمی
 نمازک نوابان اصناف و مضاعف جو قدر و اقبالک نمازک گاه اولور که
 کرده که گمانی شد اولور نمازک و فاسد یا نمازک نمازک اینست که علمای مطلقا
 بسیار عالم و کوردیک بر ستاندر به ستانک کن هر ایسه بی رفات کو کوردان
 و بی رفات بر زدن آغور اگر علمای به بهستان آنک دن خلاصه طریق استریند
 طریق بود که علمای عیله عالم و کوردیک اینست که در سن که تقض مشد
 بود که کوردیک عالم و کوردیک اینست که در سن که در شول و فکله بر وقت
 نمازک کوردیک آمد و کس کوردیک اینست که در سن که در شول و فکله بر وقت
 نمازک کوردیک آمد و کس کوردیک اینست که در سن که در شول و فکله بر وقت

اینست که
 اینست که

III

Risala Muhameda Amikije o islamskoj mistici

U ime Allaha, općeg i trajnog dobročinitelja, milostivog!

Ovo je risala (knjižica), koju je napisao Muhamed Amik, Bog mu se smilovao. O ti, koji pozivaš zabludjele, uputi nas na pravi put! Mi — veli Allah — pisasmo istinu, a Bog je jamac onome što kaže. Neka je nadalje spas i sreća onome ko slijedi pravi put. Najslabiji rob Božji, siromašni sluga, utopljenik u moru grijeha, Muhamed Amiki veli:

Jedan mladić, ljubitelj domovine-patriota i sretan čovjek, koji je pripadao spahijskom redu, a ujedno čitalac knjiga i sticatelj obrazovanja, po imenu Veleđ, sin jednog spahije, imao je priliku da nekoliko dana provede u društvu ovog skromnog grijehnika. I dok je taj mladić činio pokajanja i primao lekcije i upute kako da se otrese zabluda, došlo je do riječi i čulo se: da se on nalazio u društvu pojedinaca koji su pripadali grupi nevjernika (*melahide*) i sljedbi bezvjeraca (*zindika*), a ti su poznati pod imenom *hamzevije* — Bog im svoju pomoć i milost uskratio! —. Proturajući pod maskom istine kriva vjerovanja i naučavanja, oni time pridobivaju kao svoje pristaje i redovnike neuke i nepismene ljude, pa ih tako kvare i potkopavaju njihova čista i ispravna vjerovanja, te ih, napokon, dovedu dotle da zaniječu pravi put vjere. Stoga vođen ljudskim osjećanjima ljubavi i samilosti, napisah ovih nekoliko stranica kao uputstvo i savjet rečenom Veleđu u namjeri da ne bi skrenuo s pravog puta i da se ne bi udaljio od ispravnog šerijata. A da bi ovo djelce bilo što preglednije i razumljivije, napisah ga u odlomcima kratko i sažeto, te u njemu objasnih predmetna pitanja tako da bi svaki onaj što ljubi i traži istinu bio upozoren da se čuva te zabludjele sekte-hamzevija. A ako dotični, usprkos upozorenju, ne bi poslušali i primili istinsku riječ, već bi uporno ostali u slijeđenju te loše sekte i tog nevaljalog i prezrenog društva, tada neka ne uzimaju za ispriku na sudnjem danu kur'anske riječi *Law kunna nasma'u aw na'kilu, mā kunnā fi ašhab as-sa'ir*. Da smo slušali, ili da smo razmišljali i umovali, ne bismo se našli u društvu kažnjenika paklene vatre («Mulka», 10). A Allah je onaj koji upućuje i opamećuje.

O Velede! Pročulo se da si ti pristupio i izjavio privrženost jednoj osobi koju ti cijeniš i veličaš, a ta osoba svojim redovnicima govori: »Bogoslužje (*amel*) i borba za egzistenciju (*mudžahede*) nisu potrebni. Ja ću na te paziti i ja ću se za te brinuti i skrbiti.«

Te riječi su u suštoj opreci s pravim islamskim naučavanjem (*ehli sunnet*) i s postupcima Bogu bliskih ljudi (*ehlullah*). Jer od toga — bogoslužnja i borbe za egzistenciju nisu bili izuzeti niti pošteđeni ni Božji poslanici a niti Božji ugodnici (*evlije*). Dapače, u Kur'anu je rečeno: *Ḥattā ya'tiyakal-yaqīn*, to jest: Robuj i vrši bogoslužje svom Gospodaru, Muhamede, *sve dok ti ne nastupi krajnji čas tvoga života, smrt* («Hidžr», 99). Ali bezvjerci (*melahide*) to kur'ansko aje tako ne shvaćaju i ne tumače. Oni rezoniraju: »Nama

koji smo spoznali Boga i dospjeli u stepen tvrde spoznaje (*aynul ya-kin*), nije potrebno bogoslužjem iskazivati pokornost i odanost Bogu (*taat*). Međutim, pod riječju *yaqīn* u tome kur'anskom ajetu misli se reći: »Sve dok ne nastupe časovi smrti, pa se ne počnu zapažati znaci i uvjeti onovjetskog, *ahiretskog života*«. Ko takve riječi izgovara i onakvo mišljenje zastupa i širi, taj je zabludjeli, a i druge zabluduje. U Mesnevi je njezin pisac, hazreti Mevlana Dželaludin Rumija rekao:

Iblis je prevario i samoga Adema.

Dakle, nije pametno svakom pružiti ruku.

Allah u Kur'anu reče: *Wa mā ḥalaktu'l-ġinna wa'l-insa illā li ya'budūnī*, Ja nisam stvorio ni ljude ni džine osim za to da mi ropsku odanost bogoslužjem iskazuju (»Zariyāt«, 56).

Velede! Ja sam ti već rekao: u ovom današnjem vremenu sveta je dužnost čuvati se. Jer u većini bogomoljačkih izbi, zavija, tekija, savmea, koje nastanjuju *karmatskih* nazora šehovski glavari i pirovi i njihovi učenici (*muridi*), na se su udarili nakit oblačeći derviška odijela. I da bi zadobili naklonost masa, vanjstinom se pokazuju u ruhu pobožnjaka i nošnji siromaha, a dubina duše im je okrenuta božanstvu novca i ovosvjetskih dobara. Stoga im je hrka (ogrtač) na ramenima hrka tmine, a piće koje piju, sotonsko piće-alkohol. A kada bi se njihovo stanje i postupci cijenili mjerilom šerijata i islamskog sufijskog reda (*tarikata*) jasno bi se vidjelo kakvi su i na čemu su.

Stoga, dakle, svakom ko želi i hoće da stupi u neki islamski derviški red, potrebno mu je na prvom mjestu da nađe i odabere jednog predvodnika, putovođu. Jer bez obuke i uputstva nekog višom silom nadahnutog i prosvjetljenog učitelja i vođe niko nije u stanju doprijeti do mjesta odakle sija svjetlo. Ali, ako taj kandidat ne bude bio u mogućnosti da nađe takvog prosvjetitelja i vođu kao šejha i predvodnika, onda bar neka nađe nekoga ko je šerijatske propise i pravila sufijskog tarikata sistematski izučio i upoznao.

To je potrebno zato jer hvaljene i cijenjene vrline, a i pokuđena i prezrena svojstva i osobine čovjekove, koje se mogu zapaziti i u domenu osjećajnog svijeta, imaju svoje naročite opise i tumačenja. Uz to treba znati da je formiranju karakternih svojstava i osobina sredstvo ljudsko tijelo. Nadalje, valja raspoznavati jesu li elementi koji služe i pomažu tijelu porijeklom materijski i ovosvjetski, zemaljski (*unsuri*) ili su oni porijeklom kozmičko-nebeski (*semavi*). Zatim da li su ti elementi iz nežive materije metalnog porijekla (*mađeni*), ili potječu od žive prirode (*hajvani*), ili, pak, oni vuku porijeklo od izvjesnog roda duhovnih bića (*džin*), ili su ti elementi ljudskog porijekla (*insani*). I napokon, da li čovjekova svojstva imaju obilježje žestine i plahovitosti, ili blagosti i umjerenosti, te da li inkliniraju duhovnosti ili misaonosti. Da bi sva ta pravila s tim elementarnim stvarima i njihovim razlikama izložio i objasnio sljedbenku (*muridu*), potreban je *šejh* koji je u sve te stvari znalački upućen. On ujedno treba da dobro i svestrano upozna sedam kružnica, nebeskih sfera, te stanja i odnose u svakoj od njih i njihove stepene, svojstva stvari, značenja duhovnih djelatnosti i ljudskih moći pamćenja, te devet

osobina (*sifati tis'ije*). A sve to radi toga da bi učenicima (muridima) mogao biti dostojan putovođa i predvodnik.

Ta razna znanja rađaju neograničenu ljubav kandidata za stupanje u derviški red, u kome su brojni stepeni razvitka. A stupanje u sufijski red pruža mogućnost da se stanje i prilike u njima izuče i upoznaju.

Velede! Čulo se da tvoj šejh, koga ti visoko cijeniš i poštuješ, niječe stvarnost snova i nauku o tumačenju snova. Tu verziju sam čuo, pa se oslanjam na onoga ko mi ju je prenio. Međutim, to nije-kanje je sušta pogreška. Jer, uzvišeni Allah u Kur'anu na mnogo mjesta govori o pozitivnosti i obistinjavanju snova. Tako Allah u Kur'anu reče: *Innī raaytu aḥada (ašara kavkaban, wa's-šamsa wa'l-qamara, raaytuhum lī sāgīdīn*, što znači: Ja sam u snu vidio jedanaest zvijezda, sunce i mjesec. Vidio sam ih da mi sedžu čine (pređa mnom ničice padaju). To je rečeno u priči koja govori o Jusufu alejhisselamu (»Jusuf«, 4). A u priči o Ibrahim alejhisselamu ovako se u Kur'anu veli: *Innī arā fi'l-manāmi annī azbahuka, fa'nzur ma zā tarā*, to jest: ja sam u snu vidio da ja tebe, Ismaile, koljem, pa razmisli, šta ćeš ti na to reći (Sāffāt« 102). U pogledu cara svih vjerovjesnika i najvrlijega čovjeka, Muhameda, Allah u Kur'anu reče: *La qad šaddaqa'llāhu rasūlahu' rru'yā bi'l haqqi*, a to znači: Allah je svom poslaniku zaista obistinio san onako kako ga je on vidio (»Feth«, 27). Miljenik Božji Muhamed reče: *Erru'yā aš-šāliḥa ġuz' min sitta wa arba'in ġuz' minan-nubuwwa*, što znači: Lijep san je četrdeset i šesti dio vjerovjesništva (*nubuwvet*). Još Muhamed alejhisselam reče: *Lam yabqa minan-nubuwwa illa'l-mubašširātu, yarū-ha'l-mu'min aw turā lahū*, to jest: Od vjerovjesništva nakon mene nije ostalo ništa do li snovi s lijepim nagovještajima; i njih će vidjeti pravovjerni ili će im se oni u snu ukazivati. Allah nadalje u Kur'anu reče: *Sa nurīhim āyātīnā fi'l āfāqi wa fi anfusihim ḥattā yatabayyana lahum annahu'l haqq*, što znači: Naskoro ćemo mi njima, nevjernicima, pokazati naše znakove na obzorju, van njih, pa i u samim njima, kako bi im jasno bilo da je on, Muhamed, istinski Božji poslanik i Kur'an istinska Božja knjiga (»Fussilet« 53). Još Allah veli: *Wa nafsīn wa mā sawwāhā, fa alhamahā fuġūrahā wa taqwāhā*, to jest: I tako mi bića čovjekova i Onoga ko ga na onako zanimljivo savršen način stvori, pa mu nadahnućem dade da upozna svoja vlastita zla i dobra djela (»Šems«, 7).

Kada je u pogledu sna uslijedilo toliko kur'anskih ajeta, zar nije velika greška zanijekati ga. Uz to još, ima li drugi put osim taj, da ljudska duša spozna svoja zla i dobra djela? Pri tome treba imati u vidu i tu činjenicu da je većina izraelskih vjerovjesnika na temelju svojih viđenih i po njima protumačenih snova pozivala svi-jet da ih u vjeri slijedi.

Velede! Od snova imade mnogo koristi onaj koji je stupio u neki sufijski red. Jedna od tih koristi je da on posredstvom njih biva upućen u svoje stanje i prilike. Na primjer, pojedini redovnik će posredstvom snova i njihovih ispravnih tumačenja saznavati svoje uzdizanje i padanje, udobnosti i olakšice, razne doživljaje, među-

vremenske zastoje i pauze, stanja božanstvenih ushićenja i ekstaza i druga slična stanja. Prevaljujući svoj redovnički put, doznavat će njegove stanke i konake, njegove stepene uzdizanja i padanja. Razumjet će sva zbivanja koja se događaju u snu, bila ona strastvena, životinjska, sotonska, anđeoska, emotivna, intelektualna, božanstvena i sva druga.

Od toga je još jedna korist: naime, emotivni, intelektualni i anđeoski snovi su vrlo ugodni. Od njih čovjekova duša dobiva osvježenje i snagu, užitak i ushićenje. A to biva uzrokom, da prirodni zli instinkti čovjekovi, strastvene naslade i tjelesni prohtjevi prođu i nestanu; a uz to da se čovjek svikne i saživi s tajnama duhovnog svijeta, s ljepotom suštinskih značenja i bitima stvari. Kratko rekavši, takav sufijski redovnik biva ustremljeni tražilac idejnih, suštinskih značenja i stiče pasioniranu prirodu da se bavi nevidljivim i za osjetila ljudska nedokučivim svijetom (*alemul gajb*). U Kur'anu se kaže: *Qad 'alima kullu unāsin mašrabahum*, što znači: Svaka klasa ljudi poznaje svoje prirodne sklonosti (»Bekare«, 60); to jest prirodu svoga posla i svoga stremljenja. Redovnici-početnici s početka prevaljuju svoj put uzdizanja i napredovanja pod utjecajem snova, koji se kao viđeni obistinjavaju i svojom formom i svojim značenjem. Snovi su duhovna hrana redovnika. Rečeno je: *Tilka hayālātun turabbā bihā atfālut-tariqa*, to jest: Snovi su slike mašte kojima se odgaja mladež derviškog reda, tarikata. U Mesneviji je rečeno:

Sanjanje da je čovjek najsavršenije biće
(bogougodnik)

To je fini refleks vrta Božjega.

Od snova je još i ova korist: onaj koji dostigne izvjestan stepen na skali napredovanja u tarikatu, taj je i u mogućnosti da mu se snovi obistinjavaju onako kako ih je vidio. A velika potreba u osloncu na Božjeg poslanika i na šejha je u tom da redovnik bude sposoban sam se po sebi razvijati i napredovati, slijedeći šerijatske propise, te šejhove upute i savjete. Njegovo, pak, stupanje u sufijski red može da bude ograničeno na odgoj i na njegovo usavršavanje, na usavršavanje njegova srca i duše, a da ne bude potrebe ići u dalja stanja. Ali kada redovnik u napredovanju stigne do duhovne sfere van njega, on nije u stanju da sam po sebi ide kroz tu sferu. Jer svaka sposobnost koja se pojavi kod redovnika, ograničena je krugom njegove dostignute sposobnosti. Dalje sfere su za njega ispunjene prazninom, te se mogu dostići i prijeći samo pomoću drugoga, to jest šejha-učitelja i predvodnika. Dakle, ti snovi koji dolaze blagorodnim utjecajem šejhove dobrote i bogobojaznosti ili utjecajem Božjeg vjerovjesništva ili nadahnućem i otkrivanjem s Božje strane mogu da budu prolazni. Ali da oni ostanu trajni, a ne nepovratno izgubljeni, to je, eto, onaj cilj koji se traži i želi postići od stupanja u sufijski red, jer se to vlastitim trudom ne da postići.

Velede! Znaj i imaj na umu da smisao stupanja u sufijski red nije neka formajna odluka niti tjelesni rad i naprezanje, već je to

idejni hod i duhovne vježbe i obuka. Stoga, nauka o tumačenju snova glavni je oslonac stupanja u taj red. Nju zanimekati nije dozvoljeno. Dapače, to bi bila očita pogreška, jer je kur'anskim ajetom utvrđena. Govoreći naime o Jusuf alejhisselamu, Allah u Kur'anu reče: *Rabbi kad ātaytanī minal-mulki wa 'allamtanī min ta'wīl al-aḥādīt*, što znači: Bože, zaista si mi ti dao dio vlasti i podučio me u tumačenju snova («Jusuf», 101). Pod »tumačenjem snova« misli se na nauku o tumačenju snova.

U Kur'anu, u priči o Jusuf alejhisselamu, se kaže: Kada je Jusuf bio u zatvoru, pa su pekar i konobar egipatskog vladara dospjeli u zatvor i obojica su usnili snove te se obratili Jusufu da im ih protumači. On im, kako to u Kur'anu doslovce stoji, odgovori: *yā ṣāḥibay as-siḡn ammā aḥadukumā fa yaskī rabbahū hamran; wa amma'l-āḥaru fa yuṣlabu, fa ta'kulat ṭayr min ra'sihī*, što znači: O vas dvojica zatvorenika, drugova! Od vas će jedan služiti vino svome gospodaru; a što se tiče drugoga, on će biti obješen i ptice će mu s glave meso jesti («Jusuf», 41). Tako je i bilo. Konobar je ponovo postao konobar i služio vladaru vino. Pekar je bio obješen, te su mu ptice meso i mozak s glave pojele.

Velede! Nemoj misliti da su snovi stvari koje kao ništavne treba nijekati ili da su produkt raznih maštarija. Naprotiv, sve što se u svijetu događa i što se ima dogoditi, sve je to u *Levhi mahfuzu*, Vječnoj ploči, uklesano i zapisano. A Vječna ploča je, na primjer, kao jedno ogledalo na kome se svi oblici znanja i spoznaje vide i razabiru. Ljudska osjećanja su isto tako poput ogledala nasuprot ogledalu Vječne ploče, koja s njega primaju slike i oblike znanja i spoznaje. Ali zbog toga što ljudska osjećanja bivaju zaokupljena strastvenim užicima i nasladama, postoji između njih i *Levhi mahfuza* zastor (*hidžab*). Zato, kada se neki sufijski redovnik bude duže vremena bavio spominjanjem i veličanjem Boga i njegovih uzvišenih imena, njegovo ogledalo osjećanja biva čisto i prozirno, te se time digne zastor između njega i Vječne ploče. Takvo ogledalo biva sposobno da prima slikovite odraze znanja iz duhovnog svijeta (*alemi melekut*). Pa ako se iz duhovnoga svijeta pojavi neka stvar, te se ona u potpunosti obistini u vidljivom svijetu, onda je nazivaju *afaki*, horizontska. Ako se slike odnose na djela ili misli a vezane su uz ljudska bića i uz njih uz duhovnu djelatnost, onda se ona nazivaju *enfusi*, ljudsko-duhovnim. Dakle, svaka pojava iz duhovnog svijeta koja se sobom prenese u ljudsko srce neko slikovito saznanje, pa se ono u njemu, kao u ogledalu, odrazi, ljudska mašta, (*hajal*), to prima i pohranjuje te se u njoj proizvede tom saznanju prilična i odgovarajuća slika. Tada je potreban sposoban tumač snova (*muabbir*), koji će ispitati: u koju vrstu spada i kakav karakter ima ta slika koju je mašta primila i sačuvala. Tumač će pri tome uzeti ono značenje koje odgovara pozitivnom i mogućem, imajući u vidu vezu s onim što izgleda nemoguće. Stoga nauka o tumačenju snova ovisi o poznavanju stvari i njihovih osobina. Pa kada se ima to prethodno znanje, onda se pomoću njega analogijom pristupa i tumačenju u mašti sačuvanih utisaka i refleksa.

Velede! Čulo se da si rekao: moj šejh je meni dao da ispod njegova skuta vidim osamnaest hiljada svjetova. To je isprazno i bez osnova mišljenje, protivno Božjoj knjizi, Kur'anu i praksi Božjeg poslanika, (*sunnet*). Prvo, što se misli pod »osamnaest hiljada svjetova«, vama, dakle, pravi smisao toga nije bio poznat. Pravi smisao i istinsko značenje tih »osamnaest hiljada svjetova« je sljedeće: Uzvišeni Allah u Kur'anu kaže: *Fa kašafnā* (*anka ġitā*)^{ak}, to jest: Pa smo mi s tebe, Muhamede, skinuli tvoj zastor (»Kâf« 22). To će reći: Mi smo s tvojih očiju, tvoga pogleda, skinuli zastor. A zastor su zapreke koje sputavaju pogled oku, pa je ono zbog toga spriječeno da vidi uzvišenost i ljepotu Allahovu. A pod ovim svjetovima se misli na ovaj svijet (*dunja*) i onaj prekogrobni svijet (*ahiret*). Tih svjetova, po jednoj predaji, ima osamnaest hiljada, po drugoj sedamdeset hiljada, a po trećoj tristo šezdeset hiljada. Ali najosnovnija i najprikladnija verzija je ona koja kaže da ih je sedamdeset hiljada. O tom govori autentična izreka Muhamed alejhisselama, koji kaže: *Inna lillāhi sab'īn alf hiġābin min nūrin wa zulmatin*, što znači: U Boga, zaista imade sedamdeset hiljada zastora od svjetla i tmine. A ovih sedamdeset hiljada svjetova nalazi se u stvorenju i prirodi čovjekovoj. U čovjeku postoji po jedno oko, koje odgovara svakom od ovih svjetova. I čovjek tog pojedinog oka promatra onaj svijet koji mu se otkrio. Svih tih sedamdeset hiljada svjetova sadržani su u dva svijeta, a to su: svjetlost i tmina. Duhovni svijet — *ālemi melekūt* — je svijet svjetla. Sve što je nevidljivo i vidljivo, tjelesno i duhovno, i ovaj i onaj svijet, (*dun'ja* i *ahiret*), sve se to sastoji od tog svjetla i od te tmine. A čovjek je skup ovih dvaju svjetova. Vanjština njegova je tmina, a nutrina svjetlo. U njem se nalazi sedamdeset hiljada očiju kojima je u stanju da promatra onih sedamdeset hiljada svjetova. U njem se nalaze i spoznajne sile koje su sposobne da pojme i ta dva svijeta — svijet tmine i svjetla. Na primjer, one, svjetove koji spadaju u ovosvjetske i materijalne, on shvaća pomoću pet vanjskih osjetila. Dočim za primanje onih svjetova koji spadaju u nutarnji, duhovni svijet, on također posjeduje pet nutarnjih osjetila, a to su: razum (*akl*); srce (*dil*, *kalb*); nadahnuće (*sirr*), duša (*ruh*) i duhovno božanstvena ekstaza (*hafijj*).

Pa kada je to tako, onda ako je on, to jest tvoj šejh, pokazao osamnaest hiljada svjetova ovim ljudskim očima, što to vrijedi kada su ove oči prolazne. Međutim, istinska i trajna spoznaja stvari, to je ona krajnja i osobita vrsta spoznaja. I ona grupa ljudi koja je zaimala takvu spoznaju, sačinjava sukus svih stvorenja i uzorak svega što u vasioni opstoji. Dva svijeta, materijalni i duhovni (*kevnejn*) njihova je bivstvena priroda. Pa kolikogod se ti svjetovi uistinu kretali u vječnoj prošlosti ili budućnosti, kod njih oni opstoje kao njihova poznanica. Veza duše sa srcem, te korist i namjena od te veze jest da se postigne ta i takva spoznaja. To zato, jer ljudske duše, kao i anđeli (*meleki*) imaju svoj udio u Božanskoj čistoći. Ali oko uzvišenog Božanskog svjetla postoji hiljadama zastora od svjetala koji vrše posredničku ulogu, pa kada bi se jedan zastor digao, sve bi ljudske duše na sav glas zapomagale, kao što je zapomagao melek Dže-

brail (anđeo Gabrijel) govoreći: *Law wasabt anmilatan la'htaraktu*, to jest: Da sam koraknuo koliko vršak prsta dalje, izgorio bih.

Samo mi ljudi nosioci smo osobine da bivamo osvijetljeni Božanskim svjetlom, ali iza svijetlećih zastora. Nu, istinska spoznaja Božjeg jedinstva, moći i veličine jest u tome da se otkriju i spoznaju uzvišena svojstva Božja.

Zato je istinsko spoznanje (*marifeti šuhudi*) rezultat toga otkrivenja i spoznaje. U prenesenom smislu (*medžazi*) ta spoznaja bi bila da su ljudske duše sposobne doći do zaključka o toj istinskoj spoznaji, a u smislu kur'anskog ajeta: *Gā' al-ḥaqqu wa zaḥaḥ al-bātilu; innā'l-bātil kāna zahūqa*, to jest: Istina je došla, zabluda je otišla; zaista je zabluda otišla u nepovrat (»Isra«, 81). Tako su ljudske duše u mogućnosti da budu nagrađene za to spoznanje.

Uzrok tome je u ovom: ljudska duša je odveć fina i prozirna (*latif*) pa nije u stanju da sama direktno prima odraze odblesaka Božjih svojstava. Zbog toga su neizmijerna mudrost i neograničena moć Božja zahtijevali da se još pri stvaranju Ademovu Božjom sve-moći u njega stavi srce, slično staklenci (*zudžādže*). U tijelu ljudskom kao fenjeru (*miškāt*) i u srcu kao staklenci stvorio je kandilj (*mis-bāh*), kao što to Kur'an veli: *al-misbāhu fī zuḡāḡatin*, to jest: Kandilj je u staklenci (»Nur«, 35); njega, kandilj, sufiije nazivaju *sirr*. U taj kandilj stavljen je čist fitilj. Ulje -duša, koje je uzeto od uzvišenog stabla »*min rūhi*«, »od mog-Božjeg-duha«, a koje ne spada ni u istočni, duhovni svijet, niti u zapadni, materijalni svijet. *Lā šarkiyyatin wa lā garbiyyatin* — (»Nur« 35), smještena je u srcu, staklenci. Od silnog svijetla koje porađa duševno ulje, i staklenka — srce dobila je savršen sjaj. *az-zuḡāḡatu ka annehā kawkabun durriyyun*, što znači: Staklenka je kao sjajna zvijezda (»Nur«, 35), kako to sve Kur'an slikovito opisuje. Prošavši kroz staklenku — srce i odrazivši se od nje ta svjetlost je pala u prostor fenjera — čovjeka i osvijetlila ga. Ljudski um je to svjetlo. Staklenka-srce je onaj faktor, koji je omogućio da refleks svjetla dopre do u prostor fenjera-čovjeka. To stanje nutarnjeg prosvjetljenja čovjeka nazvali su ljudske moći (*kuvāji bešeri*). Ono, pak, svjetlo koje je refleksom staklenke prodrlo kroz stakla fenjera i doprlo na njihove vanjske plohe, to nazvaše pet osjetila ljudskih (*havāssi hamse*), a o njima je ranije govoreno.

Da bi rečena sredstva spoznaje na opisani način došla do svog savršenstva, tajna je u tome što je Allah na usta svog poslanika Muhameda rekao: *Kuntu kanzan maḥfiyyan fa aradtu an u'rafa*, to jest: Bio sam sakrivena riznica, pa sam odlučio da se za me znade. On, dakle, bješe skrivena a neotkrivena riznica. Svaki atom u vasioni obuhvaćen je i prožet djelatnošću Božanskog svijetla. U Kur'anu je rečeno: *Alā innahū bi kulli šay'in muḥīt*, to jest: Upozoravam vas i znajte da je Allah obuhvatio svaku stvar (»Zumer«, 58). Ali, tajna bješe u tome što je on bio sakrivena riznica. Da bi se svjetlo božanske vatre pojavilo, trebalo je da taj kandilj bude sa tim sredstvima i da izvrši svoju svrhu i zadatak. Jer u duhovnom svijetu duhovno ulje sâmo nije bilo u stanju da vječno sija Božanskom vatrom. Tâ

i u životinjskom svijetu postoji fenjer-tijelo i staklenka-srce, ali tu nema kandilja, ulja i fitilja. Stoga, životinjski svijet ne bješe u stanju da bude osvijetljen Božanskom vatrom. Dakle, samo je čovjek ono biće čije je tijelo fenjer (*miškat*), srce staklenka (*zudžadže*), kandilj tajna (*sirr*), fitilj skrivena (*hafijj*), ulje duša (*ruh*). Svjetlo je Božansko svjetlo koje je u tom fenjeru na tom kandilju zasjalo. Božji poslanik Muhamed alejhisselam je rekao: *Inna Allaha ħalaqa Ādama fa taġallā fīhi*, što znači: Bog je stvorio Adema i u njemu se svojim svjetlom pojavio. Uzvišeni Allah, opisujući u Kur'anu tu pojavu, veli: *Allāhu nūr as-samawāti wa'l-arḍ: maṭal nūrihi ka miškātin fīhā mišbāḥ*, što znači: Allah je svjetlo nebesa i zemlje. Primjer njegovu svjetlu je fenjer u kome je kandilj (»Nur«, 35). Slijedeći dalje taj kur'anski ajet, dolazimo do stava, u kojem Allah kaže: *Nūrun (alā nūrin; jahdi'llāhu li nūrihī man jašā'u*, što će reći: Čiji je kandilj htio osvijetliti, on ga je Božjim svjetlom i osvijetlio i osvijetljava (»Nur«, 35). Analogijom, taj kur'anski ajet još znači: U svakoj osobi ima fenjer i kandilj, ali u svakom kandilju nema Božanskog svjetla; on istinskim i pravim svjetlom nije prosvijetljen.

Uzvišeni Allah, govoreći o onoj grupi ljudi čija su srca prosvijetljena Božanskim svjetlom i o onoj čija su svjetla u tom prikraćena, veli u Kur'anu: *A-wa-man kāna maytan fa ahyaynāhu wa ġa'alnālahū nuran yamšī bihī fi'n-nāsi, ka man maṣaluhū fi'z-zulumāti lajsa bi ħāriġin minhā*, što znači: Zar je onaj koji je bio mrtav, pa smo ga oživjeli i stavili u njega svjetlo, te se on s njime kreće među svijetom, isti kao onaj koji se nalazi u tminama i ne izlazi iz njih (En'am«, 122).

Kratko rečeno, siže tumača istinske spoznaje je postojanje mogućnosti da ona dođe do svoga izražaja. Nju shvaća ko je shvaća, ne poznaje ko je ne poznaje. Ko je tim Božanskim svjetlom oživljen i prosvijetljen, taj tu stvar razumije i iz nje crpi pouku, kao što u Kur'anu stoji: *Li yunzira man kana ḥayyan*, to jest: Da bi opomenuo zlim posljedicama one koji su živi to jest oživljeni i prosvijetljeni (»Jasin«, 70). A ko god je prikraćen u Božanskom svjetlu, taj, koliko god ga podučavao, neće shvatiti iz toga niti jednog slova. Allah u pogledu takvih u Kur'anu reče: *Innaka lā tusmi'u'l-mawtā*, to jest: Ti, Muhamede, ne možeš pročitati i dozvati mrtve (»Neml«, 80).

U stihu na turskom je rečeno:

Pametnome svaki listak sačinjava jednu knjigu,
Ko ne shvaća čitav svijet, ni listak mu jedan nije.

Uz pomoć uzvišenoga i dobrotivoga Allaha ova knjiga bi završena.

Risala Muhameda Amikoje

Risala Muhameda

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 يَا مَرْيَمُ الْمَغْضُوبِ أهدانا الصراط المستقيم انك انت نستنج بالحق
 والله على ما نقول وكيل والسلام على ام اتع الهدي اعضعف
 الورى خادم الفقراء بحر عصيا غريبت محمد عتيق ايدو بر جوان
 ار محمد و مرد سعادتمند ارباب ايله تياردن و اهل اسفاردن و لذم
 بر سپاهي زاده بر قبايح كون بو مغير بقصده معادن اولوب توبه و تقوى
 ايله بر خدا يکين استماع اولنديک طائفه ملامده و فرقه زندگي دن
 بعض کس را ايله مصاحبت ايلکين کي محرومي ديگله مشهور ادر خدا
 که صورت صفة اتقي طالب البري احتمال ايدوب پاک عقیده ايرن ف
 و روي طريق صفة انکار ايلکين استغقت و معرفت بوزندن مذکورده
 نصحت کفر بر ايلي و رق کتب اولندي تکليم طريق مستقيمن دور
 و شرع توپيدن صبر اوليله پس اهر اصلدن بر فضل طريق اختصار
 و ايجاز اولنده بيان اولندي و هر طالب صفة اول فرقه مصلحت دن
 ايلدن انقباضه حاصل اولد و اگر حق کلکاي استماع ايلد و اول
 بدو زيب و قيمت عسب اولنده ثابت اولورس قيامده انباجت
 و پيياره لوگن استماع اولوند نقل ماکن في الحق السعد و الله الموفق
 ايتا اولد استماع اولوند بک بر عززه ارادت کتورهل که در کيس
 عمل و مجاهده لازم دکلدرين مستحق کوز قوم پوزن اهل سنت
 و اهل اهد و منشا الفکر که انبياي عظام عليهم الصلوة والسلام
 و اوليای کرام استغني بولتله در بلکه حتى ياتينک اليقين
 بيورسند اما ملامده اکتيفه دکلد که ز علمي عارف بار اولوب

Risala Muhameda
Amikoje
Risala Muhameda
Amikoje
Risala Muhameda
Amikoje
Risala Muhameda
Amikoje

عین الیقین مقامه قدم باصوب طاعنه احتیاج بر تو قدر دیر القید
 حالت زرع کلوب آخرت احوال معاینه اولی و دیگر بدسوزی بیوی
 کسکه ام مثال هم مضطر حضرت مولانا بیور رشتوی شریفه
 مشور چون پس ایس دم روی است پس بر دستت یه
 دادست و ما خلقت لجن و الانس الا کعبه و ن
 سکا دیش ایدم که زنده اهتر از واجد که اکثر بنوایا و صه اصد و
 حکمی اولان بران و میدان کند و این کسوت در ویست اید ارایس
 و بر سر در بهت جمعیت درم و در شمار با اعتبار چون صورت صلحا
 و ذی فواده اطلب خرقه و ظلمت و کسوت سبک و کسوت اید
 و اگر نقد مال این محکم شریعت و میزان طاقته چسک تضاد بی ظاهر
 اوله پس هر کس که طالب سلوک اوله که کرد که اوله مقتدا اید
 بود که با تمام مسلم رسد هیچ کس نوب درگاه عزیز کله اگر بو اهل
 و صاحب تعرف الکره همه باری شریعت و طریقی قوی تو اید علم
 غیر بی اهلندن ضبط ایدم کسکه که کرد که قلب عالمه بیله حرفی
 اولن اخلاق حمیده و او صا ذمیه قلبیک انصاف شریعی اوله و کنه
 و کفر و قلبیک انصافه بدن الت اوله و غنه و بو الت معا و نت صفت
 غیره سندنیدر و یا صفت کما و یه سندنیدر و یا صفت سندنیدر
 و یا صفت حیوانه سندنیدر و یا صفت جینه سندنیدر و یا صفت
 ان تیه سندنیدر صفت ان تیه نکره نفس معا سندنیدر
 یا نفس معا سندنیدر و یا روح و یا افکار سندنیدر بو قانون کلیه
 مرشد اولان شیخ عارف که کرد ویدی دائره تک مقتضای از و هر

وهدايره ده اولان احوال سيبه ودر ائمه وخواص اشيايد و
 تعبيره وخطاطه و صفت تشبيه عالم كه در تاس الكلاه دليل
 اوله لايق اوله كه علم سنجت راه سلوك في نهايت و مقامات مخصوصه
 و سلوك درون احواله متلقدر آيا اوله استماع اوله بكنات
 اوله و شك عزيز رؤيايد و علم تعبيره انشا رايد بليس الوهده علم الراجح
 سطايب محضه كه حق جل و علاه ان عظيمه بخروده رؤياي انسان
 بيورر قال الله اني رايته احد عشر كوكبا و الشمس و القمر اجمعين في سائر
 كتابت يوحنا م حضرت لبراهم عليه السلام حكايت بيورره اني اريا
 في المنام اني اذ بك فاطمرا و اذ اترى موسى في الدنيا و ستم صفا
 حفته بيورره لقد صدق في قوله اني رايته الحق و حبيب اكرم
 صلوات الله عليه بيورره رؤيا الصالحه جوده مسته و اربعه جوده
 في الصلوة و قال عليه الصلوة و السلام لم يبق من الصلوة الا المشايخ
 برانا الفريزون اوله كانه و حق جل و علاه بيورر سسرهم
 اول انفسهم حتى يبين اذ الحق و قال انك و لغت و سسرهم
 خاله باخره و تقويا رؤيا حفته بو قدر ايات كيه و ادا اكن
 انشا خطا كلاك نفك جوره و تقواي بلنك بوندن قري ارض
 و اريد و اكثر انبياي بني اسر الله و اوقفه ابو خلق دعوت ابله
 ايا اوله ساك رؤيا كيك فانه سسي و ادر بري بود كه كنه
 احواله واقف اوله رسلا تقي و نزل و ميرد واقف و فرست
 و وجد فروك مهتره اوله رسه مظهره اطهر و بود راهك منازل و مقامات
 در جاده و در كانه عارف اوله و جمله و قاي و نفك و صوا و سطايب

و ملکی و ملی و روی و روحانی هر نوع اولور است بیور بر فایده و فخر
 بود که وقایع و ملی و روی و ملکی بقایت ذوق او زنده در نفس اندک
 سرب و قوت و ذوق و شوق حاصل بود که بسبب ایل از خلق
 و مالوقات طبیعی و مستندات شهادت مشتملاً و جسمش باطل
 و معانی عالم و قاطع اطراف و معاش و اسرار و حقایق بر له از سطح
 و یکی متوجه عالم طالب و معاش بود و سرب عالم غیب اولور که علم
 کما اناس همسیر هم و اطفال طریقی بدایته شیره و قایع عینی اولور که در
 ایدر شعفون ان خیالاتی که آدم او ایست عکس در و بان
 بستن خداست ابو فائده دینی بود که بر او هر یک بعضی معاماتند
 مستغرق و قایع عینی بر او عبور میسر و پیغمبر و شیخی احتیاج بر یکی هم
 بود که تا سنگ کند و جووند سیر ایدیه و انگ سلوکی صفا نقد
 و دل و روجه در کند که غیر احوالده احتیاج اولیه و کلین چون
 هر جوره حاشیه ایدر است کند و کند بیله اول مقادیر که فرز زیا هر طرف که
 سببکده ظهور ایدر بود و اریق پیدا اولور اند فیکره راه بود خلق او
 غیر یک اشرف اولو که اولور پس بواقعه که فیض و لایستخیزدن
 و یا حضرت بنو تندن یا جلالت صفا خداوند دنده کلور فن جشم اولور
 و تافنی حقیقی حاصل اولیه بقای حقیقی که سلو کردن مقصد
 و مطلوب اولور میسر و کلدر از با اولور جنبه و اگاه اولور حقیقت
 سلو که عزم صوری که کوستش جسمش کلدر سیر معنوی در روی
 روحانیت پس و این تغییر اسس سلو که در انکار جائز و کلدر بلکه
 حفاظت بر ذاتی که ایدیه ثابت در کم بودی هم ضرر و پرور است

در صورت و معنی و وقایع خدای جان
 طالب در تک ضیالات بر زبانها
 الطریق معجز بود ضیالاته اطفال طریقی
 صو صوم

رب قد آتیننی من الملک و علمتنی من ثاویل الاحادیث فایله
 احادیثین و اد علم فیہ و در حکم نند انده ایکن مغرب است منک بحسب
 و سابقه نند انده اولوب باکیسه دخی واقع کردوب بیق عم دیه
 و در بقیه من سوال ایلینا جواب و در یک یا صاحبی السجین یا احدی ^{یا صاحبی}
 قینی بر بفر آ و اما الا فیصلب فتاکل الطیر من اسیه هر انده
 واقع اولدی ساقی نرب ساقی اولوب پارت ایدر و دردی و المکی
 مصلوب اولوب قوسکریاش و بینن یدی ایتها الولد خلق ایلر که
 واقع الحار فاسده و طیک باطله اولر بلکه دیناده و نند اولجه ذریع
 محفوظه منقوش و مظهر در و لوج محفوظه متلازمات معاینده
 و جمیع صور علیه اندن ظاهر در قلب دخی الکام مقابل بر اینده در کرم
 علمی قبول ایدر اما سده و ایل استغالی منسک قلب ایلد لوج
 میاننده حجاب و ادر دخی بر سالی ذکر الله و اسما علیات ^{تعلیم}
 اینده قلبی صافی و جللا اولر قلب ایلد لوج محفوظه میاننده اولان
 حجاب رفع اولوب عالم ملکوتدن بر کسی ظهور ایلر ظاهر و عینی ^{واقع}
 اولور سه اطاقی در لاک حضور اعمال و اطاری اولوب انفس متعلق
 ایسه انفسی در ارس هر باری که قدیه صور علیه منکسر اوله جنالی
 حفظ ایلر و کامنا سب و مقارن برستی نور تنده که ستره بر ^{صفت}
 تاویل و معبره حجاج اولور که نظر ایدر به جنالی قشق حکایتد معبره دخی
 سئول معنی به رجوع ایلر که مستحلی ایلد معنی بیاننده منکست
 اولر پس علم بقیه علم است یعنی خود قدر که هر سئولک خاصیه بی معلوم
 اولوب الکافیه اولند ایتها الولد استماع اولندیکر دخی حسن

شیخ بجا اون سکر نیک عالمی قولند غیر القند سیر اندر دلا عیب
 اصلی بود که باب و سندن خار جلد که اولاً اون سکر نیک عالمی
 مر او نید و کی بود قدر بر معلوم اولدی اون سکر نیک عالمی تحقیق بود که
 حق جلی و علا که بد حکمتنا عین غطا و کی معنی سنگ نظر کردن می
 رفع ایلمدک و چچا بود القند عبارتند که دیده بنده اولوب اول سبب
 چهل حضرتن محجوب و ممنوع در اول عالمی دن مراد دنیا و آخرت که
 بر روانده اون سکر نیک عالمی در بر روانده تیتس بیک عالمی در
 روانده اوج بوز التیتس بیک عالمی را مانکب اولان بود که تیتس
 بیک عالمی اولدی که حدیث صحیح بود کانا طقد که ان الله سميع
 العليم نور و ظلمة و بوی تیتس بیک عالمی نهادن ننده موجود
 و هر عالمی منکب ان ننده بر دیده وارد که اول عالمی اول دیده اول
 مطالعه ایلم اول عالمی کشف اولد و در عالمی و اول عالمی که تیتس بیک
 ایکی عالمی مندر جد که نور و ظلمت در و عالمی ملکوت که نور در حق
 غیب و ملکوت و جسمها و روحها و دنیا و آخرت اول نور ظلمتدن عبارتند
 و این بود ایکی عالمی چو عین سندن عبارتند که انک ظاهری ظلمت
 و باطنی نور در و تیتس بیک دیده که تیتس بیک عالمی ایلم اولد
 ان ننده در و بود ایکی عالمی دخی اولر انک ایدن حدرکان ان ننده
 حسیله دنیا و جسمانیته متعلق اولان عالمی اولر انک خواصی
 ظاهری ایلمیست در و عالمی باطنی و ملکوتی متعلق اولان عالمی دخی
 اولر انک ایلمی دخی که کذا خواصی حسیله باطنی وارد که دلی و سرور و
 و حقی در پس اون سکر نیک عالمی اگر بود کوزیل که مستردیسه نده اعتبار بود

عائذ

و معنای ابدی یعنی اول نور آیدن عبارتند از اندرون مسکات
 قابل مگر نور آیدن ز جواهر در قوای بسوی دیدلره بر رتوک اندرون
 و مسکاتون فطره اولان روزنله دوستدی خواستد و دریک
 اگر اول فطره و نابوار استیالات مدرکابو اسلوب اوزره
 کمال ارسیمه ترکت کنه تحقیق استکاره اولدی اکانور الهی ازی
 محیط ذرات کائنات که الا انه بکل شیء محیط اما مکنون کنت کز
 محضاً ابدی بو مصباح بو آلتله کر که اول نازک نوری ظهور
 چون عالم ارواحه روشن روحانیت مجرد ابدی قابل نورانیت
 ناعکس و چون عالم حیوانیت مسکات و زجاجه وارد اما مصباح
 و روحی و فطره قدر قابل نورانیت نازک اولدی پس آدم که
 جسمی مسکات و ذی زجاجه و کل مصباح و خفسی قتل و روحی
 روحی اولوب نازک نور الهی اول مسکاتده اول مصباح اوزرینه
 چکنی ابدی شکل بیغیر دم بیور ان خلقی ادم چکنی قیه و حضرت
 عزت اول چکنی روح و پیا ننده بیور ان نور ان شوات و الارض
 سئل نوره مستکوره فیه مصباح تا اول مخلد دل کم بودی نور
 علم نور ابدی که بنوره منیت آید یعنی دل و کی کنگ مصباحی
 ندراته ایله نور آیدن در و ایلر الکات از تدمکه هر شخصده مسکات
 و مصباح حاصلدر آنها هر مصباحه نور آیدن قدر نور حقیقی ایله
 معنوی اولی تر ز شکر حضرت عزت اول کابنه دن که اندر مکر مصباح
 حقیقته نور آیدن ایله نور در و اول طائفه دیکه اندر مکر مصباحی
 اول نور دن مکر در غیر بر که او من کان میتا فاجینا و جعلنا

IV

Risala Jigit-baši Ahmed-efendije o islamskoj mistici

Ovo je knjižica-risala koju je napisao Jigit-baši Ahmed efendija.

U ime Allaha, općeg i trajnog dobročinitelja, milostivoga!

Neka je velika hvala stvoritelju i gospodaru svih svjetova. I neka je vječna slava i lijep spomen njegovu poslaniku Muhamedu i svim njegovim drugovima!

Neka je slavljen i hvaljen Allah, koji je jedan i jedini i čije jedinstvo nije kao onih jedinki, koje se izražavaju na temelju brojki, koji je od vajakada (*kadim*), ali ne da je preteča nečemu, koji je prvi (*evvel*), ali ne da je prvi pred ostalima, koji je krajnji *-ahir-*, ali ne da je posljednji iza ostalih. Njegova je opstojnost apsolutna i nužna (*vadžib*) i osim njega, drugog i apsolutnog bića nema. Stvoritelj je svih stvorenja i osim njega drugi stvoritelj ne postoji.

Na primjer, kada neko otvori oči pa zatim zažmiri, to otvaranje očiju i žmirenje je učinjeno njegovim stvaranjem. Dok to on, Bog, ne dadne, taj niti može oči otvoriti niti zažmiriti. Disanje se vrši njegovom stvaralačkom voljom i dok on to ne da, taj ne može ni dahnuti niti ma kakvu kretnju izvršiti. Pa kad je to tako, onda je prolazno sve što oči tako kratkovječnog čovjeka vide. A vještina prikazivanja stvari (*ilmi iradet*) je ona vještina pomoću koje se može vidjeti hiljadama likova i slika, ali koje faktično ne postoje. Neuka masa tu vještinu smatra djelom bogougodnika (*keramet*), a faktično je vrst mađije. Ako li je, pak, nečiji pogled, takav i toliko prodoran da zahvaća i obuhvaća i razum (*akl*), i srce (*dil*), i dušu (*ruh*), pa i tajnu (*sirr*), skrivenu (*hafijj*) te mu se takvim pogledom otkrije suštinski duhovni svijet (*ālemi melekūt*), tada je taj čovjek savršen čovjek (*insāni kāmīl*), koji je u stanju da raspolaže vanrednim moćima (*ehli tesarruf*). Ali ako je dotični takav da mađioničarski pokazuje stvari kao što ih pokazuje Hamza sultan, (tako nazvan kao šejh hamzevija od njegovih sljedbenika), onda sačuvaj i zakloni Bože!

Velede! Kada neki iskreni sufijski redovnik svojom ljudskom moći i trudom iz najnižih nizina svoje ljudske prirode ustremi svoj pogled k najvišim visinama islamskog šerijeta i bude od sveg srca stupao na redovničkom putu, a uz to još se bude pridržavao pravila derviškog duhovnog kaljenja i fizičke uzdržljivosti i dijete, slijedeći pri tome upute i savjete svoga, savršenih vrlina i sposobnosti, šejha-prosvjetitelja, tada će pred njegovim očima postepeno padati svi zastori i njegov pogled će moći da prodre u onu sferu od sedamdeset hiljada svjetova, u koju može da dopre po svojim sposobnostima, te će stanje iz te sfere moći da vidi i promatra. Na primjer, prvo mu se digne zastor s njegova razuma, pa on pomoću dostignute njegove čistote i bistrine razmatra mnogovrsna značenja razuma, te on otkriva te vrste tajne iz toga područja. Takvo otkriće sufije zovu vidno-studiozno otkriće (*kešfi nazari*). Ali na njeg se ne može previše oslanjati. To zato, budući da svaka stvar, koja putem pogleda i promatranja prodre u razum ali ne stigne i do nogu, nije vrijedna da

se oslanja na nju, jer ma koju stvar da vidiš, ona nije tvoja. Kada se zatim pređe sfera razumom dokučivih stvari, onda nastupaju otkrića srca, koja nazivaju »istinskim, osvjedočenim otkrićem (*kešfi šuhudi*). Pri tom se otkrivaju razne svjetlosne pojave. Nakon toga, nastupaju zapažanja tajni prirode. Njih nazivaju »otkrića višim nadahnućem« (*kešfi ilhami*). U tom stadijumu napretka i razvitka redovnikova otkriju se i zapaze stvaralačke tajne i svrhe opstojnosti svakog bića u prirodi.

(Stihovi na perzijskom):

O ti koji imaš nevolju da ti se u srcu nastanio crv sumnje
 Koji hoće da proda svoju kuću — tvoje srce;
 Tajna je u tome što su posvećeni od toga potpuno pošteđeni;
 To je tvoj ašk prišaptao uhu (tvoga) srca.

Zatim nastupaju duhovna otkrića. Njih nazivaju »duhovna otkrića« (*kešfi rūhāni*). Ovaj stepen dostignuća počinje otkrićem duhovnih putova u nebesa (*kešfi meāridž*) i zapažanjem raja i pakla, viđanjem meleka-anđela i razgovorima s njima. Ali, kada duša čovjekova bude dobila sve svoje pune osobine i kad se bude očistila od tjelesnih primjesa — strasti i požuda — onda će joj se otkriti neizmjerni svjetovi. Njezin je pogled tada uperen u kružnicu vječnosti. U tome stepenu pada zastor vremena i mjesta tako da ona u njem biva u stanju shvatiti svaku stvar koja je prošla u proteklim vremenima ili će se dogoditi u budućnosti. Njoj tada bivaju otkriveni i mjesto i vrijeme budućega svijeta (*ahireta*). U ovom stepenu dostignuća, događaju se vanredne pojave i moći koje nazivaju »pojave i moći bogougodnika« (*keramet*), kao, na primjer: poznavanje tuđih misli (*havatir*) i tajnovitih stvari (*mugajjebat*), kao i sposobnost prolaženja kroz vodu, kroz vatru i kroz zrak, u vrlo kratkom vremenu prevaljivanje velikih daljina (*tajji zemīn*) i tome slične vanredne pojave, koje su se dešavale i dešavaju kod bogougodnika (*ehlullah*).

Pa ipak, takve i toliko vanredne i začudne stvari nisu u velikoj cijeni kod muslimanskih bogougodnika, jer moguće je da se one dešavaju kod sljedbenika i svake druge vjere. Takav slučaj se desio s učiteljem svijeta Muhamedom alejhisselamom, kada je zapitao Ibni Sāidu: »Šta si ti to vidio?«, a ovaj mu odgovorio da je vidio prijestolje na vodi. Na to mu Božji poslanik reče: »To je sotonino prijestolje«. Također te vrste čuda će se vidjeti i kod Dedždžala (naviještenog lašca i zavođača koji bi imao u budućim vremenima doći), o kome je u hadisu, Muhamedovoj izreci, rečeno da će ubiti čovjeka koji mu se odveć protivio i suprotstavljao, pa će ga opet proživjeti. Nadalje, šejh bogomolja duhovnog svijeta i imam džamija vavionskih visina, to jest naš gospodin i zapovjednik Dželaludin Muhamed (Rumi)⁴ — neka nas Allah uzvisi preko njegovih uzviše-

⁴ Misli na Dželaludina Rumiju, glasovitog sufijsko — mističnog filozofa, učenjaka i pjesnika, osnivača derviškog reda *mevlevije* i pisca ču-

venog djela *Mesnevijsa* s više desetina hiljada stihova. Sahranjen je u Konji, gdje mu se nalazi turbe, a uz njega i njegov muzej.

nih vrlina i duhovnih moći — za vrijeme njegovih putovanja po pokrajini Sis udari na veoma čudan slučaj. Naime, on susrete neke svećenike koji su preko duhovnih vježbi i samosavlađivanja mogli da lete zrakom poput ptice. Pa kad opaziše mevlana Dželaluddina, narediše jednom mladiću, te se on podiže i poče ploviti zrakom. Kada to vidje mevlana Dželaluddin, sjede na jedno mjesto i zanese se u Božansku ekstazu (*murakabe*). Toga časa mladić poče zapomagati. »Šta ti bi, siđi dolje«, rekoše mu svećenici. »Nisam u stanju«, odgovori on. »Tražite mi neki spas, inače ću stradati od straha pred veličinom te osobe«, dodade mladić. Svi se svećenici na to iskupiše te se prikloniše do nogu toga velikog čovjeka i zamoliše pomoć. Nema koristi moljenju, dok ne izgovorite *Lā ilāha illa'llāh*. »Nema boga osim Allaha jedinoga«, odgovori im on. Napokon, nije im preostalo ništa drugo već svi predoše na islam. Tada i mladić siđe na zemlju.

Tako se primjerice priča da i derviš Hamza sultan pokazuje neka čuda. Ta bi čuda spadala u ovu vrstu čuda. Jer muslimanski bogougodnici (*ehlullah*), dok ne uslijedi prijeka potreba, nisu pokazivali svoje čudotvorne moći (*keramet*).

Velede! Pojavili su se pojedini beznačajni ljudi s tvrdnjama da posjeduju mimo ostalih ljudi neka viša znanja i moći. Ti ljudi, zaneseni sotonskom ohološću, te vlastitim strastima i požudama, a iz tuđih usta naučivši nekoliko tajanstvenih i nerazumljivih slova i riječi, umislili su sebi da su postigli svoj cilj. S takvim karakterom i umišljenim ciljem krenuli su na put za lovljenjem pristaša i sljedbenika i našli ih među ljudima koji su skloni strastvenim užicima. Umišljeni da su našli pravi put i da posjeduju svoje vrste stvaralačke moći otišli su tako daleko, da su dozvoljavali i ono što je vjerom zabranjeno (*ibāhat*) i bezvjerje (*zindikā*).

Velede! Rekli su pravi učeni sufije: Najvjerniji znak i najrječitiji dokaz tvrdnji da se posjeduju sufijske više sposobnosti jest — utjelovljena ljubav prema Bogu. A od stupanja u sufijski red svrha je dostići prosvjetljenost od Boga i njegovih uzvišenih svojstava: A to je onaj stepen stanja do koga su došli Božji vjerovjesnici (*enbi-ja*) i bogougodnici (*evlija*). To je Božji dar i nagrada koju on daje kome hoće, kako je to u Kur'anu rečeno (»Maide« 54, dio tog ajeta). Pa kad ogleдалo srca bude bilo sjajno, očistivši se od svake plijesni, koja mu sprečava jasnu spoznaju Boga te tako dostigne svoju savršenu čistotu, tada ono biva obasjano suncem njegove ljepote. A nosilac njegov time primi savršene osobine i vrline koje dostižu i u nebeske visine. Što se sve time dobija i kakva se sve božanska prosvjetljenja time stiču, nije moguće objasniti u ovom kratkom djelu.

Velede! Postoji verzija da si ti, oslanjajući se na stav iz Kur'anu *Wa nafahtu fihi min rūhī*, I udahnuo sam u njegov (Adema) od svog duha — (»Elif lam mim«, sedžde, 9) zastupao mišljenje i tvrdio da postoji jedinstvo-inkarnacija Boga s čovjekom (*vahdeti vudžūd*). Takva tvrdnja protivi se islamskom ortodoksnom vjerovanju po nauci *ehli sunneta*.

Takva tvrdnja, proizvoljno temeljena na prednjem Kur'anском stavu, nema mjesta niti svoga opravdanja. Jer da stvoritelj bude stvoren, ili da on bude i stvorenje i stvoritelj, to je apsolutna nemo-

gućnost (*muhal*). Spajanje Boga i čovjeka bez rastave *alġam'ū bilā tafriqin*) jest nevjerništvo (*zandakatun*), a rastava bez spajanja (*wat-tafriqū-bilā ġem'in*) je indolencija u vjeri (*betāletun*).

Ovdje je potrebno objasniti neka duševna stanja. Allah u Kur'anu veli: *Wa yas'alūnaka 'anī'r-rūhi, qulī'r-rūhu min amri rabbī*, to jest: I pitaju te, Muhamede, u pogledu duše; reci im: Duša je produkt naredbe mog Gospodara (»Isra«, 85). Čovječija duša spada u svijet bića koja su stvorena isključivom naredbom Božjom (*alemi amr*, svijet naredbe, zato što je stvoren i nastao Božjim naređenjem biće koje nije postalo ni od koje druge materijalne stvari, već spada u onaj svijet bića, koja su stvorena samim naređenjem Božjim. A bića iz toga svijeta dadu se odgajati i kultivirati. Imaju svoje brojno i količinsko stanje i mogu se kretati. Duševni svijet nazvan je (*ālemi emr*, svijet naredbe, zato što je stvoren i nastao Božjim naređenjem bez i najmanje vremenske stanke, bez posredništva materije materijalnog svijeta (*ālemi halk*), i to samom zapovijedi: »kun!«, Buudi. Međutim, ona bića koja su nastala posredstvom materije, ona su stvorena tijekom i prolaskom vremena. Allah na to upozorava u Kur'anu: *Halak as-samāwāti wal-arḍa fī sittati ayyāmin*, što znači: Allah je stvorio nebesa i Zemlju kroz šest dana (»A'raf«, 54). Allah još reče: *Qulī'r-rūhu min amri rabbī!* to jest, Reci, Muhamede, duša je produkt naredbe moga Gospodara (»Isra«, 85). To će reći: ona ima svoj izvor u riječi »Kun«, složenoj od dva arapska slova *kjef* i *nūn*, a znači »Budi« i ona je tako nastala i postala. Ona je po svome čudnom prirodnom karakteru pramaterijalna i bez materijalnih elemenata (*hejūla*). Život je dobila od Božanskog životnog svojstva (*hajāt*), a životni joj je opstanak oslonjen na Božjem svojstvu vječnoživosti (*kajjūm*). Prilikom spajanja duše i srca ona je počašćena Božjim riječima: *Nafahtu, fihi min rūhī*, U njega, Adema, sam udahnuo od mog duha (»Hidžr«, 29), tako da je stvorena bez posredstva materije. A zato što nosi obilježje »od moga duha«, time je Bogom odlikovana. To će reći: *Rūhun ḥayyun biḥayātihī*, to je takva duša, koja živi Njegovim životom. A to značenje nije ograničeno samo na dušu, već Božja dobrota i usrećenje prodire i struji kroz sva stvorenja. Tako, kada bi — pretpostavimo — ta veza bila prekinuta, onog časa bi sve postojeće u vasioni otišlo u ništavilo (*adem*). Sama duša po svom stvaralačkom umijeću je djelo Božje naredbe. Zato ju je Stvoritelj i pripisao sebi rekavši da je ona »produkt naredbe moga Gospodara«. Što se pak tiče života duše, zato što je taj život osobina Božanskog života, on ga je i pripisao sebi rekavši: »*min rūhī*«, »od moga duha«.

Ovo što rekosmo o duši i njezinim osobinama duboka je i delikatna problematika (*dekika*) koja se dubokim razmišljanjem i udubljenjem u predmet daje shvatiti i riješiti. A Allahova veličina i dostojanstvo su toliko uzvišeni, da im neće naškoditi tvrdnje onih koji svojim mišljenjem prekoračuju u ovom pogledu granice dozvoljenog.

Velede! Znaj da se ljudska duša mjeri i cijeni po tom koliko je uspjela postići Božanskog svojstva savršenstva, pa da tako uzmogne izvršiti svoju misiju poslanstva na ovom svijetu. Jer, samo će tako biti dostojna da bude zastupnik uzvišenog Allaha na Zemlji. To velim zato, jer je ljudska duša u svome početku razvitka poput novo-

rođenčeta. Kada ono iz majčine utrobe padne u bešiku, ako se ne pita i ne njeguje, stradat će. Na primjer, majka će ljubljeno čedo staviti u bešiku, povezavši mu ruke i noge u povitak da bi mu se one normalno razvijale, a da se ne iskrive. Hranu će mu davati prema prilikama i potrebi novorođenčeta, ali takvu koju njegov stomak može primiti i prokuhati. Tako i mlada duša kada padne u bešiku tijela, kretanje i djelatnosti njezinih ruku i nogu, vežu šerijatskim propisima, to jest zapovijedima i zabranama. To se čini zato, jer kada bi se pustilo da se dotična osoba kreće i djeluje po svojoj životinjskoj prirodi, ona bi sebe upropastila. A ovako, pod utjecajem duše, vezane šerijatskim propisima, tijelo neće stradati, već će u svojim životinjskim osobinama doživljavati stalne preobražaje. Prema svome stanju i prilikama, kretat će se kroz bašču sufijskog tarikata i perivoja saznanja istine, te će vlastitim očima i preko šejhovog svjetla dobivati slike i odbljeske više spoznaje. To će tako trajati sve dotle dok se duša ne riješi tjelesnih spona pod utjecajem stečenih vlastitih sposobnosti i moći i pomoću duhovno-božanskog prosvjetljenja. Timе se ona spasava zatvora ljudsko-životinjskih svojstava i dopijeva u domen svoje prvobitne prirode, kada ona ponovno biva dostojna da čuje pitanje: *Alastu bi rabbikum*, Nisam li ja vaš Gospodar?! i da na njegov odgovori: *Balā*, Da, ti si naš Gospodar! (»A'raf«, 171). Pa kad ljudska duša napusti svoju materijsko-ljudsku odjeću i tako prestanu djelovati faktori tijela koji stavljaju u iskušenje djelatnost misli i mašte i sapinju ih u njihovoj snazi i poletu, tada svaka stvar iz sfere duhovnog svijeta pokaže se njoj. I to dotle da ona biva u stanju promatrati sve božanske znake i dokaze kako u svakom trunku vasionе tako i sve odraze u srčanom ogledalu ljudskom. Budući u ovom stanju, ako ona bude bacila pogled kroz prozor svojih osjetila, u što god pogleda, u svemu će opaziti tragove božanskih znakova i dokaza. Tada će se obistiniti izreka: *Mā nazartu fī šay'in illā wa ra'aytu'llāh fihī*, to jest: Nema stvari u koju bih pogledao a da u njoj ne vidim Boga, to jest njegovu svemoć i sveumjeće, veličinu i premudrost. Kada ljudska duša dospije u ovaj stadijum svoga razvitka, tada ona u sebi sadrži čistu Božansku ljubav. Njen zastor biva otklonjen s tri rapska slova -*ajn*-, -*šin*-, i -*kjef*-, koji skupa čine riječ *ašk*, ljubav. Tada je ljubav s dušom i duša s ljubavlju izmiješana tako da je dvojnost odstranjena, a jedinstvo dobilo svoj puni izražaj. I tako je duša vezana sa srcem

(perzijski stihovi):

O pokloniče aška, iako ti mene smatraš živim,
Nemoj ni pomišljati da je moje tijelo ikakav život.
Ja sam samo na izgled živ, a ne u suštini, jer sam svoje biće
Na tvoj zahtjev stavio tebi na raspolaganje.

U ovom položaju božanska ljubav -*ašk*- dobiva karakter zamjenika duše i u srcu vrši njezinu zamjenu. A duša postaje leptir svjetla jedinstva Božjeg i neprestano kruži oko zastora, čadora. Njega, jedinoga. Zato Božanskom ekstazom opijeni zaljubljenici punim glasom recitiraju sljedeće stihove (perzijski):

Svjetiljka je tvoje krasno lice, a ja leptirica,
Tuga moga srca ti si, ja sam tuđinac,
Lanac uvojka koji je na tvom vratu
Baci na moj vrat, jer ja sam sišao s pameti.

Budući u ovom položaju, Božanska ljepota i milina dolaze do izražaja onako kako je on riječima svog miljenika Muhamed alejhi-selama rekao: *Man taqarrba ilayya šibran, taqarrabtu ilayhi dirā'an*, to jest, Ko se meni približi pedljem, ja se njemu približim aršinom. To i takvo stanje otvara puteve čovjekovom duhovnom raspoloženju i širini. Tada međusobni obziri i ljubav dolaze do izražaja, kako je to u Kur'anu rečeno: *Yuḥibbuhum wa juḥibbūnahū*, On, Allah voli njih, a oni njega vole (Maide, 54, samo dio tog ajeta), te se očituju ugodni izrazi ljubavi, a usljeđuju s Božje strane i blagi prijekori.

(Perzijski stih):

Zaljubljeni, ako želiš u naše naselje (doći)
Trebalo da je (njegovo) ime svakog časa na (tvojim) usnama.

Mnoge posude tog dragocjenog pića ljubavi djelovale su na dušu. I pod djelotvornim učinkom toga pića, ona se opijena razvijala i napokon na taj način preporođena ona iz takvog stanja kreće svojom sklonošću povučena ekstazom ruševnom stanju ništavila -*harā-bāti fenāje*-

(Perzijski stih):

Kažu, sinoć je došao neki derviš u Harabat,
Njegove suze su se dokotrljale do samog vrča
Na vratima svih želja.

Velede! Promisli sada i prosudi, ali zrelo i objektivno, kada se i u kojem stadijumu Božanska ljubav s uspjehom dostiže. Inače, uzdasima i vapajima *hamzeviya* koje oni izvijaju u hladnim podzemnim izbama, ta se ljubav, Allaha mi, ne postiže.

Još viši stepen prosvjetljenja od onoga što smo gore rekli postiže se kada redovnik prestane cijeniti sve drugo osim Boga; kada odabere povučan život od svijeta i kada definitivno prestane misliti na onaj budući svijet; kada ne priklanja glavu ni pred najvišim onosvjetskim stepenima, pa ni pred blagodatima rajskih osam spratova.

(Perzijski stih):

Kada se uzdignemo dotle da naša spoznaja
Boga predstavlja (postane) naše utočište
Onda su rajski perivoji i djevice trnje koje nas u srce bode.

Budući u ovom stepenu duhovnog dostignuća, redovniku-dervišu priliči da odabere krajnje siromaštvo. Tá obilje i bogatstvo su tako opasna i sudbonosna stvar, da je stotinama hiljada čestitih

i iskrenih ljudi krv prolila. Jer, šta je i šta redovnika koji u sebi nosiše Božansku ljubav tražilaca Božanske istine i sreće u duhovnim krčmama čašom punom nagrada i odlikovanja bilo opijeno. Ali, osjetivši nasladu kušanjem toga pića — obilja i bogatstva — bjehu opijeni umišljenošću i ohološću te se njihove nagrade i odlikovanja pretvoriše u idolatrijsko služenje materijalnim dobrima. Oni tako okrenuše leđa Bogu i prikloniše se svjetini, masama. *Na'ūzu bi'llāhi minal-hawzi ba'dal-kawz*, Skloni i sačuvaj Bože postupka: Nešto sa-kupiti i zaimati, pa to onda samo za sebe zadržati!

Ovaj stepen dostignuća predstavlja milje i draž voljenoga bića, a krajnje molećivu skrušenost i poniznost zaljubljenoga. Ovo ide dotle da štogod bi duša željela i tražila, s tim treba prekinuti. Blagi vjetrić riječi *nafahtu* — *nadahnuo sam svoga duha u Adema*, trajno dopiru do u osjećajni centar duše kao milodar Božji. Pa i Jakub alejhisselam je, osjetivši u svom Božanskom oplemenjenom srcu taj dah vjetrića, izrekao: *Innī la aġidu riġa Jūsufa*, Ja podsigurno osjećam dah vjetrića Jusufova, kao što to u Kur'anu stoji (»Jusuf«, 94). U tom stepenu duhovnog dostignuća u duši se osjeća tolika sila ushićenja i tolika djelotvorna snaga Božanske ljubavi, da čovjek hoće da iz sebe izađe i da sam sebe uništi. Tada mu dolazi da poviče, kao što je Husejn Mansur uzviknuo: *Uqtulūnī bi'ntiqālī, inna fī qatli ḥayātī*, Smaknite me da idem dalje, jer u mom smaknuću je moj život.

(Stih perzijski):

O prijatelju, toliko se radujem smrti
Stotinu nagrada dajem, kada bi me sada usmrtili.

Kada ljudska duša bude prosvijetljena i zasja svjetlom Božanske ljepote, ona poput leptirice otvori krila te je žarka ljubav za svjetlom k njemu vuče i apsorpira. I tako se ona spojena sa svjetlom gizda njime i dobiva njegove osobine. Plamen svjetla Božjeg jedinstva kada proizvede jedan odbljesak, duša poput leptirice stalno kruži oko njega i ne napuštajući ga vrši svoju dužnost. U ovom stepenu dostignuća duša dobiva odraze svjetla vječne ljepote Božje. U Kur'anu stoji: *Ulāika kataba fī qulūbihimu'l-īmana wa ayyadahum bi rūhin minhu*, To su oni vjernici i odabranici Božji, u čijim je srcima on zapisao tvrdo i ispravno vjerovanje i osnažio ih duhom svojim (»Mudžadele«, 22). Pa iako je on dao da prvotno duša prelazi iz faze u fazu, sada joj je stvorio takav život da prelaznosti nema.

(Perzijski stih):

Došla je ljubav i našem biću dato je odobrenje da živi
Voljeno biće od vlastitoga života dalo nam je život.

Prag vječnog svijeta (*ālemi bekā'*) je ovaj stepen duhovnog dostignuća čovjekova, a to Allah najbolje znade!

Velede! Tri su vrste spoznaje, *ma'rifet*: spoznaja stečena umnim radom i razmišljanjem, (*marifeti aklī*): spoznaja duhovnim usavršavanjem i vidovitošću, (*marifeti nazarī*) i spoznaja duhovnim osvjeđoenjem istina, (*marifeti šuhūdī*). Što se tiče spoznaje stečene preko

umnoga rada i razmišljanja, (*marifeti akli*), ona je svojstvena općenito ljudskim masama prema stepenu umnog razvitka i sposobnosti pojedinaca. U ovoj vrsti spoznaje participira i nevjernik, i židov, i musliman i kršćanin i vatropoklonik i bezvjerac, i filozof, i prirodnjak, i materijalista. To zato, jer su oni svi obdareni umom i svi na svoj način vjeruju da Bog opstoji. Razlike u vjerovanju među njima nastale su iz različitog vjerovanja u Božanska svojstva (*sifate*), a ne zbog razilaženja u vjeri o opstojnosti njegova bića (*zāt*). Tako Allah u pogledu nevjernika (*kuffār*) veli u Kur'anu: *Wala'in sa'altahum man ħalaqa'samāwāti wa'l-arḍa, laya'qūlunnallahu*. Da ih zapitaš ko je stvorio nebesa i Zemlju, bez sumnje bi oni odgovorili Allah (»Zumer« 38). Idolopoklonici opet vele: *Ma na'buduhum illā li yuqarribūnā ila'llāhi*, Mi ne obožavamo idole ni za što drugo, već da nas oni približe Allahu (»Zumer«, 3).

Ove vrste spoznaje ne mogu da urode spasenjem osim samo za one, čije su umne spoznaje potkrijepljene svjetlom ispravnog vjerovanja u Boga i priznanjem poslanstva Muhamed alejhisselamova, a uz to se budu pridržavali šerijatskih odredbi o zapovijedima i zabranama. Odgoj sjemena duše time se ne postiže a da bi to bilo plodnosno. Dakle, od spoznaje koja nije zasnovana na šerijatskim temeljima koristi nema.

Što se tiče spoznaje duhovnim usavršavanjem i vidovitošću (*marifeti nazari*) ona je ograničena na uži krug duhovne elite ljudske. Njeno je objašnjenje ovo: kada je sjeme duše u ljudskom srcu na temelju šerijata i odgojem derviškog reda (*tarikata*) dobilo svoje usavršenje i prosvjetljenje, tada je ona postigla sposobnost da se pri potrebi riješi tjelesnih spona, pa da tako dospije u stepen kada je moguće dati plod ljudskom stablu. Na primjer: Ljudska duša u svom suštinskom začetku je poput sjemenke zerdelije. Kada se posije, iz nje nikne mladica; zatim naraste stablo, pa na njem grane i lišće, a potom cvijet i iz njeg košpica i, napokon, plod zerdelije. Tako isto i duša proživljava svoj razvoj poput te košpice. Ona dospije u tijelo kao što košpica padne u zemlju. Pa ako ona bude šerijatskom njegom dobila svoj pravilan odgoj, opet, da bi došla do prave spoznaje (*ma'rifat*), potrebno joj je da prošavši faze sufijskog reda i njihovih pravila redovničkog odgoja dopre do sposobnosti shvaćanja vidljivog i nevidljivog svijeta.

Primjerice, da se shvati i spozna vasijski-materijalni-vidljivi i nevidljivi svijet (*ālamī šahadat*), potrebno je moći vladati s pet stvari: razumom (*ʿakl*), srcem, (*dil*), dušom (*ruh*), tajnom (*sirr*) i skrivenom (*hafijj*). Prema tome, svaki onaj ko se odgaja u smislu šerijatskih propisa i pri tome bude postupao po onoj kur'anskoj: *Wa'tul buyūta min abwabiḥā*, Ulazite u stanove na njihova vrata (»Bekare« 189), taj postiže sposobnost tih spoznaja. To će reći: Sve što opstoji u vidljivom i nevidljivom svijetu od tri stotine i šezdeset hiljada svjetova, sve to on poima pomoću sposobnosti shvaćanja vidljivoga i nevidljivoga svijeta. Tako on postiže nebrojene spoznaje. Svaki atom tih svjetova, a svi su oni rezultanta jednog od Božjih svojstava i svi po jedan neoboriv dokaz Božjeg postojanja i veličine, skida s njegova lica zastor

kao prepreku njegovu pogledu i pred njegovim očima sinuše u punoj ljepoti znaci i dokazi opstojnosti i svemoći Božje.

(Arapski stih):

Svaka stvar ti po znak daje,
Bog da ima, jedin' da je.

U ovom stepenu duhovnog dostignuća moguće je shvatiti čistoću Božjeg bića u njegovu jedinstvu. A njegova Božanska svojstva u punoj svojoj jasnoći dolaze do izražaja te ih je moguće promatrati i izučavati. To bi bio onaj stepen za koga rekoše: *Mā nazartu fī šay'in illā waraaytullāhe fīhi*, Nema stvari koju kada pogledam, a da u njoj ne vidim Allaha, to jest njegovu svemoć, sveznanje i premudrost.

Velede! Nastoj da se uzdigneš i dovineš na ovaj stepen. Pa ako te posluže prilike da ga postigneš, budi pun sreće i veselja. Inače, ne tvrdi da si postigao stepen višeg spoznanja.

RISALA JIGIT — BAŠI AHMED EFENDIJE

نور الیسی به و الناس کن منک و الظلم الیسی بخارج منها شیخ
 معرفت سزاوی بود که چیز عبادت کلکله ممکندر عرفانها فرودها
 و جهلها هر کیم اول نور الیه زنده در فهم ایدر و غنیه اولور که
 لینه زحمتها هر کیم بود نورون محروم بود هر قدر کیم اگالو شک
 بر عرف دکلد رنگم حضرت عت بیورر اگلا تسبیح الموت

دانه گان

بیت
 اسبی اگر چه هر ورق برکتند
 اورا ک اولیا ز جهان بر ورق

دکل نخت اکتا

بمعون الملک

انوتاب

II
 Jigit başı
 Kemal

بیت الواصی

بیت الواصی تا بیفیکیت باک احمد افندی

بسم الله الرحمن الرحیم

الحمد لله رب العالمین و الصلوة والسلام علی سیدنا محمد و آله
 محمد اول انور کیم برور بر لکی اعدادی معنی اولان بر لکی دکلد
 و قدیر قدیمی نسبتله مقدم اولان قدیر کیمی دکلد و اولور
 اوله ابتداء الان اولور کیمی دکلد و اولور و آخره انزها اولور
 کیمی دکلد و وجودی و اجیدر بوندن غیر بر واجب بودر
 جمیع فی کون فانک خالق قدر بوندن غیر بر حلق بودر
 بر کسی کوزک بومسه آجسه بومنی اجنی خلق ایدی و برینجه
 بودر و اجنه صد بومنی خلق ایدی و برینجه صد بومنی
 حرکتدن بر حرکت قادر اولور، بو تقدیر بومنی بر کیشک

کور و کی دخی فایندر و علم ارات بر علمه که اول علم سبی ایله هزار
 حضور و اشکال کور نذر اما حقیقتده وجودی یوقدر عوام انی
 کرات مشور را که بر نظر سبی عقده و دل و روح و سته و ضعی بر مالک
 ایلیوب عالمکوت منکشف اولدیه ایش کامله اهل تفرقه و اگر
 حوزة سلطانک کور سته شی کی اولورسه العبا ذبانه ایا القله حیون
 مسالک صادق جزیه ارادت ایلد اسفل ات فلیذ طبعیغه انغلاء
 علیتین شریعتیه بر سلطه و قدم صدقیله جاده طرفتده قانون مجا
 و ریافت ایلد برسد کامله متابعت ایلده هر جای بدین که کوز ایلده اول
 بیتمس بیک عالمدن پس هر مقام مناسب بودیده کت ده اولور
 و اول مقامک احوالی منظوری اولور مثلا اول دیده عقل کت ده
 اولور و رفح بجای تو صفای عقل و قدری معانی معقولیه کور کور سته
 و ابرار معقولانه حکما کف اولور بو کتشف نظری در اولور که زیاده اعتقاد
 اولور زیاده استند که نظره کلور قد و کلین اعتقاد اولور لایق و کلدر
 زیاده استند که کور رس سنکده کلدر و چون کشف معقولاندین عبور
 ایلده مسکات قانولی نظره را ایلور کشف شهودی در اولور محکم کشف
 اولور اندن کده مت هدایت سری ظاهر اولور و اکا کشف آلهی الهی
 در اولور افرینس و ایشیک حکمتی وجودی ظاهر و کشف اولور
 نشانه ای کرده تحت غارت موسی و دل ما در تکرده حاضر و اول
 سری که معتقد از ان محرومند عشق تو فرود کتف بکوس دل ملامت کله
 مسکات قانوی پیدا اولور و اکا کشف روحا در اولور معما ک اول بود که
 کشف معارج و عرض جنت و جهنم و رویت ملائک و اللالیه مکالمات

الهی

ظاهر اولور چون روح بکلی صفات بولوب که ورات جسدان مال اولور
 علامتانتا هیه مکشف اولور و دائرة ابد و ازل لقب دیده سی لوب
 بومقاده بحجاب زمان و مکان رفع اولنور تا هر سنه که زمان ماقبیه
 اولدی و زمان استقبالده اول که کدر که بومالده اندی ادر اکل
 ایله و چون زمان و مکان اخروی دخی کشف اولنور و اگر خرق عاوت
 اندک کرناش در بومقاده ظهور ایله خواطره و مقیباته اطلاق کبی و اب
 و آتش و هوا و وزن عبور ایلیک کبی و طی زینتی و بونلرا و اسکی که اهل
 واقع اولور و بوجملاین کرانانک اهل ارفاقانده زیاده اعتباری بوقدر
 زیرا که هر اهل دیندن ظاهر و صادرا و طبعی جائز و ریشته که خواطره عالم
 علیه الصلوة والسلام ابن صایدیه صور دیکه مادانری قال رای عرسا
 علمایه فقاهیه و شریعه و فقه ذاک عرس ایلیست و دخی بون
 خرق عاوت و جلاله دخی اول که کدر که حدیث کشفیده کلمت در
 بر مرد خال قتل ایلی و بنده زینده ایلی و اول شیخ صوامع عالم
 و امام جموع عالم جبروت اعنی حضرت خداوندگار مولانا خداوندگار
 جلال الدین محمد قولنی قدس الله روحه الغریز سیاحت عالمده
 سیمس و لایقنده بولجا بر عظیم و بیه او غریب قوت ریاضت ایله
 کسب کرمه ایدی که هوایونونه و مع کین بر آن اولور ایدی انتقانی
 حضرت مولانا ای که ریجک بر او غلامه ایلیله هوا یونونه بر آن اولدی
 حضرت مولانا دخی اینی کور ریجک بر برده او توروب و اقبیا اولدیله
 هماندم او غلام فریاد ایلیدی نه لک است که کل دیدار قادر دکای
 دیدی بجا بر چاهه ایلیک بوضه برورد که هستیدن طلال اولدم دوی

جميع كشيته كلوب اول حضرتك مبارک قدمه باشي قيوب فنا ايليدار
 فائده بو قدر لا اله الا الله وليمخ بيورديلر آو نانا چار اولوب چلمسه
 ايمان كلوب او غلطان دغني استغ كلابي مسلا حمزة سلطان دن بعض
 خرقا عاده رو ايت ايدر لر بو قسم ندر زيار اهل الله كما ربه ضرورت
 اولوب لازم كليخ اظهاري كرامت ايلير ادي اياها الولد بعض حد
 بيخه بيلا اولوب غرور سلطان و كلفن ايله مغرور اولوب بربخ
 حرف بوشيده ايله افواه دن او كفنلدر ظن ايدر لرك مقصد و مقصود
 اير حيدر و نهايت راهب اير شوب ذوق م راب مرد اولوب سدر
 و كند و اوي جاء فقر فده بولوب ابا صحت و زندقه دستلدر اياها
 للولد دغويار معني عاكف نك ديكر در مسلكه نمراد سلوك
 مظهر تجلي ذات و صفات خدا و نذري اولمقدركه انبيا و اوليا
 احوال ايدر ذلك فتمثل الله بوقته نبي است چون اينه اول
 كدورت وجود ما سوا حضرت دن صفات بولوب صفات كمال اير
 مشه و قد انتاب جمال حضرت اولوب جام جهان نماي ذات مشاه
 الصفات اولور و تجلي تفصيل اوزره بيا اولمقد بو مختصر محمل و كند
 اياها اولور بوقضيه و تجلي فقه و رومي دن وحدت وجود و
 ايدر مشايخ بو مسئله اهل سنت مذهبه مخالفدر دعوا نك كلابي
 و كندر ك خالق مخلوق و مخلوق و خالق اولمقد خالد الحج بلا تفرق
 زندقه و التفرق بلا جمع بمانه امار و حك بعض احوال بيا اولسون
 قال الله و تبسوا نك عن الروح قلى الروح من اوجي روح ان
 عالم از ندر و اختصاص اير حيدر و ايدر حضرتك بچ بر وجود دن

و عظم او بر عالم دن جبارتر که عمارت خدا و کتت و سیاحت پذیر دارد
 و عالم ارواح عالم او بوسیله عالمه و سلطه ها که انگ اشیا بر سببه ظاهر اولدی
 باینوقت زمان او بی واسطه ماده عالم خلق اشیا را که عالم اولدی
 اما او وسط مواد و امتداد و ایام برده است که خلق اشیا و الارض
 و ستمه ایام اول اشیا که بیوردی، قبل از روح منزه از ربی یعنی کاف
 و وزن خطاب کن منش ندن پیدا اولدی بدیع قطره او زره به ماده
 و هیولاکه صفت الهی ایله جبارت بولوب صفت قیومی ایله قائم اولدی
 و ازواج روح و غاب و قنده تسهیف نطق فیه من روحی بی
 واسطه از زانی اولدی و اختصاص اصناف من روحی برده است
 بیوردی یعنی روح حیوانات بر روحه که حیوانه حیدر و بوهرنی
 انجمن روح مخصوص و کله بلکه تنگ قبضی جمیع موجودات را
 اگر قطع اولد بران کون مکان عدم بیز فلوتردی و بیست که خود
 روحی صحنه اندند وجود اضافتی دخی کندی امر نه اولدی که امر اولدی
 چون ایجا حیاط روح صفت بی حد ندر اصنافی دخی کندی امر نه
 ایله جاکه من روح بیوردی و بو عظیم قیوم که تناسل و عیانقول اولدی
 علقه کبریا انبیا اولدی روح کمال صفت بر یونیت ایله احکام سنده
 تا حضرت عزت عطا قنده لایق اولد زبار روح اول طفل کبیر که ان
 رحمن بسکه کله کله اگر بر روی و تربیت بولدی عطا اولدی مثلا
 مادر هاربان او عکاب که قیوم ایله ایلیج بقدر تا حرکت طبعی
 اگر ای اولدی و حاله منکب فداور که خضر قابل اولدی عیالی طفل روح
 بدن بسکه دوشه دست و پای نطقه تی او امر و فای هم علمه ایله ایدر

تا کم طبع حیوانی مقتضای او زنده حرکت ایلیه که کند و بی اطلاق ایدر است
 و پای صفت روحانی که ایلیه صفتی است که بعد از اول و حاله و حالتان
 طریقتی و صیقلی بشیر و ارات عینی و ارایج و ارایج انوار حضرت
 فرشتی ایدر تا اول وقت که تقریبات و ارات و طریقتی انوار روحانی
 بر روح بند تعلقات جسمانی در آن اول و در صفت بشری در
 خلاص بر لوب سر حد فطرت اولی بر ایدر و در مستحق استماع
 است بر یکم اول و بی حیوانی قیام که ستره و چون روح یکس بشری در
 بر روی ادب است عرف و هم و طریقتی ایدر در قطع اول هر ستره که ملک
 ملکوتیه در نگاهن ایدر تا ذرات افاقه و این است انفسه جمله
 ایت برین حدیث طالع ایدر بود حالته اگر در یکم جو ستره نظر ایدر هر یک
 نگاه ایدر طریقتی حق مانده است ایدر که مانظرت فی سنی اللذات
 فی بر معاند عشق صافی اول و در یکم عینی و سنی و فاضل بیرون
 در اول هم عشق روح و روح و در عشق اول و ادب ایدر یکم فی اول و ادب
 بر یکم نظر ایدر پس یکم زنده که روح غالب ایدر در نظر
 که زنده ای بینیم ای عشق برست و تا طین بری که هم جا است
 که زنده بقسم بیجان بر احوال اندر طلب فرماده ام بر یکم دوست
 بود معاند عشق تمام معانی روح اول و روح قابله آنکس نیاید
 و روح بر او از شمع اهدیت اول و ادب که در اول با نگاه محمد بن پرواز
 ایدر و همچون کاشانی برست فرموده تا بی بو سنی نرم ایدر نظم
 شمع است روح خوب نور از مهم و دل خوب هم توانست به نام
 زخم بر زلف که بر کردن است در کردن مائلی که دیوانه است

بو معاده لطافت بر بویست بر فضیله من قوتب الی الله انقوت
 الیه زایا استقبال اید و روز و در بطن ایزط ایزط ایزط ایزط
 و ملاحظه و معاشقه بچشم و بچشم ظاهر را اید و عکس قانط طیب و کمال
 اغیار اید و عذاب بر عذاب ابریسور نظم ای عاقی اگر بکوی ما کام
 زنی ایدم باید که ننگ بر نام زنی چون رطبه ای کران سرب مجت
 روه متبر ایلدی اولی تر ایک رطبه اشدن استقی روج نبت اولوب
 معوره وجود در جزیه خرابات فنا بر متوجه اولور نظر
 دوست میگویند سری در فراتیا اهدت اب جسمش ظاهر ای و با اهدت
 ایها الولد دیده انصافه نظر ای عشق ز معاده میت در روح خرد بر
 اه سردی در در ایلدی عشق اولی بانه اولکی جا کندن زیاده لطفک دوز
 بو تمام شوق زمانده میسر در که چله اغیار دن و امدن قیمتی جلوب و کوه
 چار در بنادن و آخره اوج طرا بقلند و در چا علیا و نوم هست بهت
 باقی ایکی نظم تا بر ما سید مات کلزار بهت و حوری جاردل ما
 و سالک کر کرد که بو معاده سر کوی فخری اختیار اید که بو اولی خب در که
 صد هزار متدیگ قانی بخند اولی در زیر اجناس کما عاقی و طاریان
 صادق که خرابیا ارواحه جام کرانده هست اولوی ایلر اولی سرب ایک ذوق
 و سرین بولوب مستی حاجب زوره دو شدید کرانیت ایلری اولوب
 حقدن چه رب غلغله نوبها ایلدیله نضو زبانه من که ز بعد الکر ز
 بو تمام ناز معترفی و کمال نیازی که قدر تا ز و حکم هر بیوندی قدر
 قطع ایملک کر کرد بلکه خاندن دمی کوز اید و هر وقت کاسم نغمه
 حقایت شناختن تمام روح ابریسور بعبوب واردل کریم دم
 بقیه

انی لاجد ریح یوسف ، روح سولقد رغبنا بسوقی و اضطر عیشی
 نکاه اولور که کند و وجود نون سیر اولوب کندی هلاکانه سعی ایدر رویت
 منصفه کیمی فریاد ایدر لکن کونی بانقال ان فی قلبی حیاتی نظم
 الحاده مست برک انجان حسرتیم صمد کله هم اگر کتون بکنیم
 که چون سماع صمدت تجلی ایدر روح پرورد از صحت بزبان ابریس
 جذبات استه پروزه ارض کجا ایدر پرورد از وجودن جلد صفا
 سماع اراست ایدر زبان و سماع جلال احدیت چون بر سماع ایدر
 پرورد از روح خد شذرن بوبرک کاه قنیر و بومقارده نور جهان صمدیا
 روح اولور که او کنگ کتب و ملامت الایمان و ایدم روح من
 اول جهان ایدر بنای کندی بر جان حاصل ایدر کیمی که کونی اولور
 عشق ایدر کجا با جلالی اجهان داد و صفت سولقد ریحان حرم با امانه اولور
 عشق عالم بی نام مقارده و ان اعلم انما اولور معرفت اوج معرفت
 معرفت عقلی و معرفت نظری و معرفت شهودی اما معرفت عقلی
 حوام خلقه مخصوصه و بومعرفت کاف و محدود و مسلک و دست
 و کبر و غلبه و فلسفی و طبایعی و دهری و ترک کدر که بوندر عقده بری بر
 سیر کدر و جمله وجود الهی اتفاق کیمی و اردر و اختلاف کولردر
 الوهیت صفا شذرن در آنده و کله در شکم حقا کجا بعبود کفار خفته
 و لکن س التهم من خلق السموات و الارض لیس قولن انه و بروت
 رستلر و بر کما تعبدنا لا لکفرنا الاله و بر نوع معرفت
 شجاعت و کله در الاله که نظر عقلی نور ایمانیه مؤید اولور
 اخر ایدر با او امر و نواهی سر کوی قیام کوسره که ترتیب تم روح

انچه ميباشد در تمام بر او مندا و له پس معرفت که اساس شرح او زره اوليه
 فائده بسيار بود و اما معرفت نظري خواص خلقه مخصوصه و يونگ
 بيان بود که چون تخم زرع زمين قالب بسترته قانون شريف او زره
 طرقت پرورش و بره که اول وجهه تخليه زرع ميباشد اوله سجده
 ان في سر اولق مقامه ايرت منلا روح اصلده زرد الوعني
 کبير اما کجی اندن سبز و درخت و تخم و برگ و سگوفه و چکرک
 و زرد و اوبه اولور و ايدر روح و حيي همچي تخم کجی در بدن زمينند
 الحدي ايد و در سر تره تربت اولور سه معرفت افد ايمک اورا کاش
 ظاهر نما و باطنی که در منلا عالم شهادت اورا ک اولفقه برت نشند
 که گنده بوي عقل و بري ملي و در روح و صفت در پس ايمک که
 و انواله بوجت هر اوبهها حکي ايله قانون شرعيه پرورش و بره بود کاش
 حاصل ايدر و هر نه که عالم ملک و مملکتده و ار در او جيوه انتمسک
 عالمند بود در ظاهر کاش ايله و باطنی ايله اورا ک ايله معرفت افد
 ايدر و بوج عالمک هر ذره کاش کاش صفا جدا و نبدن بر صفتک مظهر ايدر
 و حق شاکن ايتانده بر آيت تعبيه در نقاب محي چهره دن رفع ايدوب
 جمال ايت حق انک نظرانده جملان ايدر سر و کل شکی له ايت بدل علم ^{واحد}
 بوردنه ذات پاک حقی و احدیت ايله فهمانک اولور و صفات
 الوهیت عزیز الیقین مطلق اولور و بوا اول مقامه که ديت ايدر
 ما نظرت فرشتی الا و ربه ایت فیه ایا الولد کند و کی بر خلاقه
 جال اگر بر حاله مالک اولد و کيسه تسليمه اول و الا عوای معرفت ايلميه